

OUDALKMAAR

2022 JAARGANG 46 | **NUMMER 3**

**VOLKSVERHEFFING
IN HET NUTSGEBOUW**

**OOK GAMES ZIJN
CULTUREEL ERFGOED**

**HET NASSAUKWARTIER
ALS NIEUWBOUWWIJK**

INHOUDSOPGAVE

59 Volksverheffing in het Nutsgebouw

Bertus Bakker

64 Ook games zijn cultureel erfgoed

Ruud Kersten

69 Het Nassaukwartier

Bob van der Schaaf

74 Rijk & onafhankelijk. Maria van Nesse

Jasja de Groot

76 Het Gulden Vlies

Jolanda Jansen

79 Bruggen van Alkmaar

Lucas Zimmerman

84 Verenigingsnieuws

Oud Alkmaar is een uitgave van de Historische Vereniging Alkmaar. Het tijdschrift verschijnt drie keer per jaar. Oude nummers zijn te koop via een e-mail naar info@hvalkmaar.nl.

REDACTIE Bertus Bakker, Lisa Oskamp, Gery Baars en Jolanda Jansen

REDACTIEADRES Kopij voor *Oud Alkmaar* en te bespreken publicaties zenden aan: Redactie *Oud Alkmaar*, p/a Historische Vereniging Alkmaar, Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar, of naar redactie@hvalkmaar.nl. Het artikel moet aan bepaalde eisen voldoen. Zie daarvoor <https://www.hvalkmaar.nl/tijdschrift/>

OPMAAK SanMarcoos, Alkmaar.

DRUK Krijgsman Drukwerk, Alkmaar.

©Historische Vereniging Alkmaar. Niets uit deze uitgave mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Alkmaar.

OMSLAG VOOR: Het Gulden Vlies, ca. 1930. Collectie Regionaal Archief Alkmaar – RAA011015209.
ACHTER: Kaart Alkmaar en omgeving, 1865, uitgeverij Hermanus Coster en Zoon, PR 1005049.

TOEN EN NU...

Over een paar jaar bestaat de Historische Vereniging Alkmaar honderd jaar. Wat speelde er zoal in die tijd? Aan het begin van de twintigste eeuw waren er, zoals ook nu het geval is, vele ontwikkelingen tegelijk gaande. In dit nummer van *Oud Alkmaar* krijgen we vanuit twee invalshoeken een blik op de Alkmaarse samenleving rond de beginjaren van de HVA. Ten eerste een artikel over de Toynbeevereniging Alkmaar die vanaf 1903 tot 1921 de verbroedering tussen de sociale klassen probeerde te bevorderen door gezamenlijk onderwijs te bieden aan arm en rijk. Vervolgens een artikel over het Nassaukwartier dat in de periode 1907 – 1937 werd ontwikkeld en bedoeld was voor de gegoede burgerij van Alkmaar. Beide initiatieven hadden met elkaar gemeen dat ze gebaseerd waren op een vanzelfsprekende tweedeling in de sociale opbouw die toch niet onbeweeglijk bleek te zijn.

De laatste in de reeks artikelen over de bruggen in Alkmaar bevat een beschouwing over hoe de stad groeide en veranderde in de laatste twee eeuwen. De stadsuitbreiding rond het begin van de twintigste eeuw, zoals de aanleg van het Nassaukwartier, vormde ook een aanleiding tot het (ver)plaatsen van bruggen.

We maken een sprong naar het recenter verleden waarin de geschiedenis van computergames begonnen is. Net als typemachines hebben de prototypes van computerspellen intussen de status van erfgoed gekregen. Lees meer hierover in het interview met medewerkers van het Regionaal Archief Alkmaar.

In een korte blik op de eeuwenlange geschiedenis van de uitspanning die we als Het Gulden Vlies kennen, leest u dat we dit gebouw aan de Koorstraat binnenkort in gerestaureerde glorie weer kunnen beleven. De nieuwe naam heeft zijn wortels in de eerste decennia van de vorige eeuw: Mooij!

Veel leesplezier en een goed en gezond 2023.

Carol Korringa, Voorzitter HVA

VOLKSVERHEFFING IN HET NUTSGEBOUW

Bertus Bakker

De maatschappelijke tweedeling mag dan tegenwoordig een brandend thema zijn, dat was eind negentiende eeuw niet anders. De zogeheten Sociale Kwestie vormde een maatschappelijk probleem dat om een oplossing schreeuwde. Maar hoe viel de kloof te overbruggen tussen enerzijds mensen die economisch, sociaal en cultureel bevoorrecht waren en anderzijds mensen die het minder hadden getroffen?

DE ALKMAARSE TOYNBEEVERENIGING 1903-1921

De scheiding begon al op jonge leeftijd. Terwijl kinderen van onvermogenen onderwijs volgden op armen-scholen, waren de burgerscholen bestemd voor de beter gesitueerden. Deze standenscholen drukten op elk kind een onuitwisbaar stempel; sociale stijging was nagenoeg onmogelijk. Toch legde zich niet iedereen hierbij neer. Een beroemd voorbeeld van zo'n idealist was Arnold Toynbee (1852-1883) die als docent in Oxford zijn studenten zo ver kreeg om in de achterbuurten van Londen arme bevolkingsgroepen kosteloos onderwijs aan te bieden (afb. 2). Doel hiervan was begrip te kweken tussen rijk en arm. Na Toynbee's vroege dood werd het initiatief onder zijn naam voortgezet. De beweging kreeg vervolgens internationale verspreiding. In tal van landen werden Toynbeeverenigingen opgericht en zo ook in ons land. Er verrezen diverse volkshuizen, veelal onder de naam Ons Huis, zoals in Amsterdam (1892), Den Haag (1895) en Leiden (1899). Het waren de voorlopers van de latere club- en buurthuizen en van de volksuniversiteiten. Veel Nederlandse Toynbeeverenigingen werden opgericht

1. Het Nutsgebouw aan de Gedempte Nieuwesloot. Foto voorgevel Nutsspaarbank, 1902. Foto collectie Regionaal Archief, catalogus-nummer, FO 1001961.

door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Volksopvoeding en volksverheffing waren immers de doelstellingen van het Nut.¹ In Alkmaar bestond al sinds 1786 een departement van het Nut en het had hier al de nodige instellingen in het leven geroepen, zoals scholen, een volksbibliotheek en een spaarbank. Verder organiseerde het Nut volksvoordrachten, maar tegen het einde van de eeuw was de belangstelling daarvoor teruggelopen. Het is niet toevallig dat in 1903 het Nut een punt zette achter deze voordrachten en tegelijkertijd een Toynbeevereniging oprichtte.

HET BEGIN

Op 6 juli 1903 kwamen vijf leden van het Nut bijeen in het nieuwe en nog altijd bestaande gebouw van de Maatschappij aan de Gedempte Nieuwesloot (afb. 1). Het kapitale pand was een paar maanden eerder in gebruik genomen als zetel van de Nutsspaarbank. De vijf waren de predikanten P.J. Glasz en J.F. Ternooy Apèl, de jurist J. Bruyn en de HBS-leraren N. Meijer en E.M. van Soest.²

2. Arnold Toybee (1852-1881).

Laatstgenoemde was voorzitter van de Spaarbank. Het waren stuk voor stuk heren die in tal van Alkmaarse besturen zitting hadden. Ze waren het snel eens. Er moest ook in Alkmaar een Toynbeevereniging komen en wel als instelling van het Nut. Ze vonden de directeur van de HBS, Z.Th. Diehl, en de oogarts A. Tuyl bereid mee te doen. Op 2 oktober ging het Nutsdepartement akkoord met de oprichting. Het zevental vormde het eerste bestuur.

De nieuwe vereniging moest natuurlijk publieke bekendheid krijgen, vandaar dat op 30 september in de *Alkmaarsche Courant* een uitvoerig artikel was te lezen van de hand van Ternooy Apèl waarin hij Toynbee in het licht zette en vooral de door hem geïnitieerde activiteiten.

Toynbee-werk. Wat verstaat men hieronder? Men zou kort en goed kunnen zeggen: het beoogt de geestelijke en zedelijke ontwikkeling van de kinderen des volks, door middel van persoonlijke aanraking en bemoeiing van meer ontwikkelden en gegoeden met minder bevoorrechten. [...] Wie door het Toynbee-werk gebaat worden, voelen zich gelukkig. 't Is hen een weldadig en verkwikkend gevoel, dat iemand, boven hen staande in maatschappelijken stand, in kennis of in kunsttalent, op voet van gelijkheid met hen omgaat, in hun leven en denken tracht in te komen en op hun standpunt zich zooveel mogelijk verplaatst. Maar wie het uitvoeren, zijn gelukkiger nog.

In het hooggestemde artikel werd de oprichting van leeskringen in het vooruitzicht gesteld, maar als belangstellenden meer wilden weten over bijvoorbeeld natuur- of scheikunde, geschiedenis of staathuishoudkunde, gezondheidsleer, sociale vragen of kwesties van zedekundige aard dan konden zij dit kenbaar maken. Ook werd een beroep gedaan op Alkmaarders om zich als docent – leider genoemd – op te geven. Een advertentie riep geïnteresseerden, mits ouder dan zestien jaar, op om zich te komen aanmelden voor de avondbijeenkomsten van de Toynbeevereniging.

Uiteindelijk bleken 48 personen zich te hebben opgegeven, van wie de meesten meer wilden dan alleen leeskringen. Het programma van het eerste winterseizoen telde dan ook cursussen staathuishoudkunde en staatsinrichting, geschiedenis en aardrijkskunde, natuurwetenschappen en verder leesavonden voor meisjes, voor mannen en voor knapen en tot slot een zangles. Voor Duits en boekhouden konden nog geen leiders worden gevonden. Eind oktober ging het seizoen van start en blijkbaar maakten de leerlingen duchtig reclame, want gaandeweg groeide het aantal deelnemers tot maar liefst 75. Vijf avonden per week werd lesgegeven in de bovenzaaltjes van het Nutsgebouw die door de Spaarbank ter beschikking waren gesteld 'met licht en vuur' terwijl de bank bovendien een startsubsidie had verstrekt van f50,-. Alleen de lessen in schei- en natuurkunde werden gegeven in de HBS aan de Paardenmarkt.

Ze waren het snel eens. Alkmaar kreeg ook een Toynbeevereniging

Het eerste seizoen voldeed grotendeels aan de verwachtingen. De meeste cursisten bleven van begin tot eind trouw opkomen. Een punt van aandacht vormden echter de financiën want de boeken sloten met een tekort van f60,-. Het werd weliswaar aangezuiverd door het departement, maar binnen het bestuur rees alras de vraag of niet een kleine contributie van de cursisten gevraagd zou kunnen worden. Men kwam er niet uit en voorlopig werd als compromis overeengekomen dat voortaan een vrijwillige bijdrage gevraagd zou worden. De kwestie van het lesgeld zou echter niet van tafel verdwijnen.

JAREN VAN BLOEI

Het succes van het eerste jaar viel het beste af te lezen aan het aantal cursisten dat zich opgaf voor het tweede Toynbeeseizoen: 168. Het grootste aantal, ruim vijftig en vrijwel uitsluitend meisjes, had zich aangemeld voor de zangcursus. Er werd nu ook een leergang stoomwerktuigkunde aangeboden. Het verzoek om een vrijwillige bijdrage had dus geen negatieve invloed gehad op de deelnamecijfers. Dat werd ook niet verwacht omdat de ervaring intussen had geleerd dat de deelnemers niet uit de armste ingezetenen afkomstig waren. In totaal leverden die bijdragen overigens niet meer dan zo'n zestien gulden op en moest het departement met f75,- bijspringen. Een noviteit dit tweede jaar was dat de Toynbee-leerlingen voor een entreegeld van tien cent een Nutsvoordracht mochten bijwonen. Die was normaal gesproken alleen toegankelijk voor leden van het Nut. Maar liefst tachtig leerlingen maakten gebruik van het buitenkansje om in schouwburg De Harmonie de gebroeders Wilson uit Hoorn te zien optreden met komische en ernstige sketches. Het seizoen werd besloten met een uitvoering door de zangcursisten in de grote bovenzaal van De Unie in de Koorstraat. Ook hield men een gezamenlijke wandeltocht.

De sluimerende onenigheid over een mogelijke contributie leidde bij de aanloop naar het derde cursusjaar tot een crisis. Maar liefst vijf van de zeven bestuursleden – Ternooy Apèl, Tuyl, Diehl, Meijer en Bruyn – bedankten voor hun lidmaatschap. Al eerder was Van Soest afgetreden en vervangen door J.A. Verkuyl, leraar Nederlands aan de Cadettenschool. Het terugtreden van de oprichters Ternooy Apèl, Tuyl en Diehl was het meest pijnlijk. Dit drietal mannen van het eerste uur wilde per se vasthouden aan het oorspronkelijke beginsel: gratis onderwijs mét subsidie van het Nut. De overige bestuursleden echter en vooral de cursusleiders waren voor een verplichte bijdrage. Aangezien het Nutsdepartement zo ver niet wilde gaan bleef de vrijwilligheid nog bestaan, maar de malcontenten keerden niet terug. Tot de nieuwe bestuursleden hoorde mejuffrouw C.J. van der Lee, lerares op de Industrie- en Huishoudschool. Zij als secretaresse en Verkuyl als voorzitter zouden niet alleen gedurende het gehele verdere bestaan van de Toynbeevereniging bestuurslid blijven, maar zich beiden ook ontpoppen als de meest actieve cursusleiders. Van der Lee gaf lessen Nederlands en Verkuyl verzorgde de discussieavonden alsook de cursussen staathuishoudkunde en rekenen. Daarnaast was hij van 1910 tot 1919 voorzitter van het Nutsdepartement (afb. 3).

Intussen was het lespakket uitgebreid met Duits, verstellenaaien en koken. Deze laatste cursus werd gegeven in de Huishoudschool. Interessant is dat voortaan van de leiders na afloop van hun cursus een verslag over hun ervaringen werd verwacht. Hierin valt te lezen dat menige docent worstelde met de uiteenlopende graad van ontwikkeling van zijn pupillen, een probleem dat deels werd opgelost door hen te verdelen in verschillende groepen: zij die al een eerdere cursus hadden gevolgd en de nieuwelingen. Helaas geven deze documenten geen beeld van de deelnemerspopulatie voor wat betreft man/vrouw-verdeling, leeftijd en maatschappelijke achtergrond. Wel lezen we dat er nogal wat leerlingen waren voor wie de Toynbeevereniging in feite niet was opgericht. Het waren volgens de leiders jongelui die best in staat waren elders tegen betaling aan bestaande cursussen deel te nemen.

Veruit het grootste aantal leerlingen was vanzelfsprekend afkomstig uit Alkmaar, maar ook vanuit omliggende plaatsen was er belangstelling. Zo kwam een leerling wekelijks met de fiets vanuit de Beemster, weer of geen weer, en verzuimde geen enkele keer. Maar er waren ook deelnemers die het ontbrak aan echte interesse. Meest frustrerend was als leerlingen na enige tijd zonder taal of teken wegbleven. Om al te grote vrijblijvendheid een halt toe te roepen worden mochten zij die zonder geldige reden wegbleven geen nieuwe cursus meer volgen. Ook vonden de cursusleiders dat een verplicht cursusgeld een rem op het absentisme zou zetten. Uiteindelijk ging het bestuur overstag en koos het voor zogenoemde kwartjeskaarten zoals die ook gebruikelijk waren bij een andere Nutsinstelling, namelijk de Volksbibliotheek.

3. Toynbee-voorzitter J.A. Verkuyl als redenaar bij de onthulling van de buste van Bosboom-Toussaint op 16 september 1912, de honderdste geboortedag van de schrijfster. Foto collectie Regionaal Archief.

Naast kanttekeningen bij de inzet van de leerlingen is ook meer principiële kritiek te lezen. Zijn we eigenlijk niet een gewone onderwijsinstelling geworden, zo vroegen verschillende leiders zich af. Onderwijs was immers niet het doel, maar slechts het middel om het doel te bereiken. Toynbeewerk was sociaal jeugdwerk en bedoeld om begrip te kweken tussen standen en klassen en hierdoor de verschillen te verkleinen. Op de keper beschouwd kwam het zogenaamde lees-, vraag- en praatavondje onder leiding van Verkuyl nog het dichtst bij de Toynbee-gedachte. De meeste andere lessen echter boden toch het beeld van een avondschool voor volwassenen. Het voornaamste doel van het Nut – ontwikkeling van de onderontwikkelden – werd hiermee wel nagestreefd, maar het ideaal van Toynbee – de verbroedering – kwam veel minder aan bod. Het was zelfs zo dat reguliere onderwijsinstellingen af en toe met een scheef oog naar de Toynbeelessen keken. Zo beklagde de directrice van de Huishoudschool zich bij het bestuur dat met de cursus maatknippen haar school valse concurrentie werd aangedaan. Het Toynbeebestuur beloofde er voortaan op

te letten dat wie deze vaardigheid echt grondig wilde leren en niet enkel een kledingstuk voor zichzelf wilde maken, naar de huishoudschool zou worden verwezen.³ Invloed op het aantal deelnemers bleek het heffen van een verplichte contributie niet of nauwelijks te hebben. Jammer genoeg echter werd ook het groeiende lesverzuim niet gestuit. Zo waren er van de 197 leerlingen die zich in 1908 hadden ingeschreven aan het eind van de winter nog maar 114 over. Bij het aantal deelnemers moet steeds worden bedacht dat nogal wat leerlingen zich voor meer dan een cursus inschreven (afb. 4). In het seizoen 1915-16 waren er bijvoorbeeld 168 leerlingen, maar die hadden zich 296 keer ingeschreven voor een leergang. Het hoogste aantal inschrijvers bereikte de Toynbeevereniging in het seizoen 1909-10 met 200 deelnemers. Dit was mede het gevolg van de cursus Esperanto, 'de hulp- en wereldtaal der toekomst' die niet lang daarvoor in ons land was geïntroduceerd en waarvoor zich maar liefst zestig deelnemers opgaven.

NEERGANG

De eerste acht seizoenen ontving de Toynbeevereniging jaarlijks een subsidie van het Nutsdepartement meestal variërend van f 50,- tot f 75,-. Daarna wist men vijf jaren zonder Nutsbijdrage rond te komen. In 1916 ging de contributie omhoog van één naar twee kwartjes. Of het door deze prijsverhoging kwam of anderszins, in elk geval startte het veertiende seizoen (1916-17) met niet meer dan 96 leerlingen, bijna een halvering ten opzichte van het voorafgaande jaar. Het bestuur had meteen spijt van de contributieverhoging. Maar ook in ander opzicht verliep die winter teleurstellend. De meeste lessen werden namelijk noodgedwongen voortijdig gestopt door een tekort

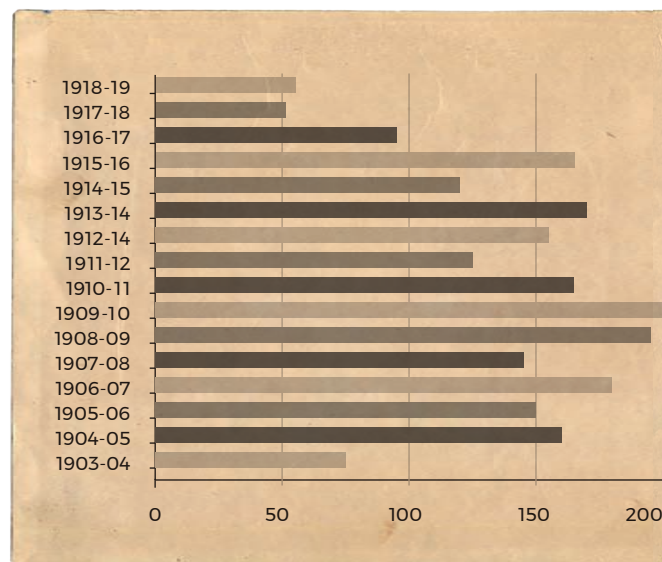
Onderwijs was immers niet het doel, maar het middel om het doel te bereiken

aan steenkool als gevolg van de Eerste Wereldoorlog. De Spaarbank kon maar een beperkt aantal verwarmde lokalen garanderen. Tot overmaat van ramp rees ook onenigheid met de bank over de schoonmaakkosten van de lokalen. Het bestuur overwoog zelfs of het niet beter kon uitwijken naar een andere locatie, bijvoorbeeld een schoolgebouw. Men was echter bang dat de cursisten niet graag in schoolbanken zouden willen gaan zitten.

De neergang viel vanaf nu niet meer te stuiten. Voor het vijftiende seizoen (1917-18) gaven zich niet meer dan 52 personen op. De agent die de orde tijdens de inschrijving moest bewaren had een rustige avond en ging met een sigaar voor bewezen diensten huiswaarts. Er werden die winter slechts vijf cursussen gegeven – Nederlands, Frans, Engels, boekhouden en Lezen en Schrijven – mede doordat verschillende leiders in het kader van de mobilisatie waren opgeroepen voor militaire dienst. Omdat het brandstoffentekort nog altijd niet was opgelost, brachten soms leerlingen een turf mee om de kachel te stoken. Enkele leiders kozen er zelfs voor hun cursisten bij zich thuis te ontvangen. Dat deed ook Van der Lee. In haar verslag over de cursus Lezen en Schrijven gaf ze een ontroerend relaas over het onderricht dat ze had gegeven aan een getrouwd man, vader van drie kinderen, die lezen noch schrijven kon.

Hij heeft ondanks zijn zeer lage ontwikkeling toch vier deeltjes van Van der Meulen en Colenbrander doorgenomen. Ook kan hij nu zelf zijn werkboekje voor de gasfabriek (hij is lampenpoetser) invullen. Toen hij voor het eerst de namen van zijn kinderen opschreef, zat hij met tranen in zijn oogen op dit werkstuk te turen. We zullen hopen de man komende winter weer iets verder te brengen.⁴

Of de lampenpoetser weer is verschenen is niet bekend. In elk geval zou het zestiende seizoen (1918-19) het laatste zijn van de Toynbee vereniging. Het bestuur kon in het jaarverslag weinig anders melden dan dat de vereniging er financieel deplorabel voorstond. De aangevraagde subsidie van f50,- was door het eveneens noodlijdende Nut ook nog eens verlaagd naar f15,-. Het daaropvolgende jaar werden als gevolg hiervan geen cursussen aangeboden, maar in zijn jaarverslag liet het bestuur weten vol verlangen te zijn om zijn werkzaamheden in het najaar

4. Tabel van het aantal deelnemers aan het Toynbeewerk.

opnieuw op te vatten. Voorwaarde was wel dat er financiële hulp werd geboden. Die kwam er inderdaad van het Nutsdepartement dat weer f50,- subsidie wilde geven. Ook zou het lesgeld worden verhoogd naar één gulden. Het bleek allemaal tevergeefs. De fut was eruit. Er konden te weinig leiders bereid gevonden worden en verder was de onenigheid met de Spaarbank over de schoonmaakkosten niet opgelost en was er ook nog altijd een tekort aan brandstoffen. Het bestuur gooide het bijltje erbij neer. In zijn zwanenzang liet het weten het Toynbeewerk intussen als deels achterhaald te zien als gevolg van de nieuwe onderwijspolitiek. Met de onderwijswet van 1920 kwam namelijk formeel een eind aan het standenonderwijs. Er ontstonden zogenoemde eenheidsscholen waarin alle kinderen ongeacht sociale afkomst hetzelfde onderwijs genoten. Wie weet zou Toynbee's ideaal van de verbroedering daar meer kans krijgen.

BRONNEN

1. W.W. Mijnhardt en A.J. Wichers (red.), *Om het algemeen volksgeluk. Twee eeuwen particulier initiatief 1784-1984. Gedenkboek ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (Edam 1984).

2. In het Regionaal Archief Alkmaar (RAA) bevindt zich het archief van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, departe-

ment Alkmaar, 1786-1969, archiefnummer 0253. De inventarisnummers 142-147 en 151 bevatten de voornaamste documentatie betreffende de Toynbee-vereniging.

3. Notulen van de vergadering van de Toynbee-commissie op 29 september 1916. RAA 0253-143.

4. Verslag van de cursus Lezen en Schrijven in seizoen 1917-1918 door C.J. van der Lee. RAA 0253-151.

REGIONAAL ARCHIEF PIONIERT MET BEWAREN COMPUTERSPELLEN

OOK GAMES ZIJN CULTUREEL ERFGOED

Ruud Kersten

Ergens achterin een gang staat een grote antieke pronkkast. Een deel ervan wordt in beslag genomen door apparatuur en software voor computerspellen. Wat moet het Regionaal Archief Alkmaar in godsnaam met games? Daar steekt een heel verhaal achter en het is in korte tijd een serieuze zaak geworden, zo blijkt uit het verhaal van RAA-medewerkers Mark Alphenaar (46) en Twan Mars (30).

Alphenaar is bij het RAA verantwoordelijk voor de website, de pr en sociale media. Mars is adviseur digitale informatie. Hij houdt zich bezig met onder meer de inrichting van het E-depot (het digitale archief) van het RAA. In dat archief is sinds kort een plekje ingeruimd voor computerspellen.

Zoals zo vaak begon het allemaal bij een werknemer met een hobby. In dit geval bij Mark Alphenaar. Hij is van jongsaf een enthousiaste gamer. Hij laat een foto uit 2002 zien waarop te zien is dat hij samen met een clubje andere jongens (het waren dikwijls alleen maar jongens in die tijd ...) aan het gamen. "Ik ben nog steeds een gamer. Gelukkig gamet mijn vrouw ook, en mijn kinderen nu ook. Ik zeg wel eens tegen mijn vrouw: 'Zullen we straks in het bejaardentehuis ook nog steeds zitten te gamen?' Ik hoop het wel. Nou ja, waarom niet, in plaats van een breiclubje een gameclubje, dat moet toch kunnen, ha ha."

Als enthousiast beoefenaar weet Alphenaar dat ook in de gamewereld 'retro' erg in is. "Er zijn groepjes die er lol in scheppen om de geavanceerde, hedendaagse versies van computerspellen aan te passen voor apparatuur (hardware) uit lang vervlogen tijden." Maar er zijn er ook die er genoeg in scheppen om een stokoude Commodore 64 aan de praat te krijgen en te houden.

Daarbij gevoegd de wetenschap dat het in de jaren '80 en '90 ook in noordelijk Noord-Holland ritselde van de clubjes die met software aan het knutselen waren, maakte dat Alphenaar op de website en de sociale media van het RAA eens begon te peilen of er nog iets van die oude cultuur over was. "Toen begon het te rollen. Zo e-mailde M2H ons: 'Goh, we hebben gezien wat jullie vragen, kunnen we eens praten want wij hebben ook wel iets.' Die zagen ook wel in dat zij hun spullen ergens duurzaam moesten bewaren." Ze leverden onder meer een aantal vroege games.

"Joost Honig kende ik toevallig van een vorige werkgever. Hij is echt een big shot geweest in de Commodore-scene in de jaren '80, als game-ontwikkelaar en als hacker. Die heb ik een keer gemaild zo van 'Hoe gaat ermee?' en die kwam met onder meer een brievenverzameling op de proppen. En vervolgens kwamen mensen aan met oude hardware, apparaten als de Commodore 64, de MSX, de TSR80. Die hebben we aangenomen omdat wanneer we oude software krijgen het ook wel handig is om hardware

te hebben die dat uit kan lezen. Die oude hardware hebben we uitgesteld in die kast om bijvoorbeeld schoolklassen die hier komen te laten zien hoe vergankelijk informatie is.”

Het RAA beschouwt deze materie inmiddels als een belangrijk stukje erfgoed dat iets zegt over de cultuur van een bepaalde periode, de jongerencultuur in dit geval. Zeker nu computerspellen voor veel mensen zo’n belangrijk onderdeel zijn van het leven van alledag, is het juist goed om zo veel mogelijk daaromheen te bewaren, aldus het RAA.

Alphenaar: “Maar bovendien, de jongens die zich er toen mee bezig hielden zijn uitgegroeid tot de gasten die bedrijven hebben die games of software ontwikkelen. Die jongens zaten in deze regio. Er is dus heel veel uit voortgekomen, je hebt het dus over regionale economie, en vanuit die optiek is het dus heel interessant om het te bewaren.”

Zeker nu computerspellen voor veel mensen zo’n belangrijk onderdeel zijn van het leven van alledag

Mars: “Je had aan de ene kant het hackerscollectief 1001 Crew dat als een klein groepje vrienden in onder meer Sint Pancras bezig was met computers en software.”

Alphenaar: “Wat ze voornamelijk deden was games hacken en de software voorzien van hun eigen tags.”

Mars: “Ze hadden daarover zelfs briefwisselingen met mensen in het buitenland die er ook mee bezig waren. Het was illegaal wat ze deden maar ze deelden het met anderen en werden daardoor bekend. Nu zitten er velen bij (grote) game- en softwarebedrijven.” Alphenaar: “In het geval van Mike en Matt Hergaarden: die hebben een gamebedrijf opgericht dat een miljoenenpubliek verkreeg in de wereld.”

Met het binnenhalen van de spullen van 1001 Crew en M2H nam het initiatief van Alphenaar wel heel serieuze vormen aan. Alphenaar: “Toen doemde de vraag op hoe ver we hierin zouden gaan. Al die aanbiedingen van mensen die nog oude hardware op zolder hebben staan, nemen we die aan? We zijn geen museum, maar het past

Jeugdcultuur uit het pre-internet tijdperk: een LAN-party.

wel bij wat we doen. Er zit natuurlijk ook een pr-aspect aan: laten zien waar je mee bezig bent. Je bereikt weer een andere groep mensen, en dat kan weer spullen opleveren die wel interessant voor ons zijn.”

“Je kunt er heel lang met elkaar over gaan discussiëren, beleidsstukken erover schrijven, erover overleggen. Of je kunt het gewoon gaan doen.” Mars: “We hebben gekozen voor een pragmatische aanpak: gewoon maar aan de slag gaan en technisch kijken wat er mogelijk is. We kijken nu naar wat het is en hoe we het kunnen het opslaan. Naderhand kijken we wat het oplevert. Op de langere termijn vatten we het in beleid zodat we klaar zijn voor de toekomst. Die werkwijze heeft ook op andere vlakken in het E-depot al zijn vruchten afgeworpen. Zo zijn we met de videotulen (notulen maar dan in de vorm van

Een selectie van oude hard- en software die het Regionaal Archief tentoonstelt.

video) van gemeenteraden bezig, en met de archivering van websites en sociale media.”

In de nationale archiefwereld wordt met belangstelling gekeken naar wat het RAA aan het doen is met de computerspellen. Het Alkmaarse archief is vooralsnog het enige dat zich ermee bezighoudt. Afgezien dan van het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid (een audiovisueel archief met museale functie) in Hilversum. Alphenaar: “Beeld en Geluid is ook heel serieus bezig met software-archivering, ze krijgen daar ook subsidie voor. Wat wij doen sluit daarbij aan. Ze kwamen bij ons met de vraag: ‘Wat leuk wat jullie aan het doen zijn, willen jullie meedoen aan het Netwerk Digitaal Erfgoed?’ Beeld en Geluid weet natuurlijk ook wel dat publiek makkelijker bij een lokaal/regionaal instituut als het RAA binnenloopt. Alphenaar: “Ons voordeel is dat we een kleine, zichtbare organisatie zijn die dicht bij de mensen staat. Je kunt hier binnenlopen met je AH-tas vol spullen en zeggen: ‘Doe d'r maar wat mee.’ Met de acquisitie van dit soort aparte collectietjes is het goed dat je toegankelijker bent dan bijvoorbeeld het Nationaal Archief dat in het verre Den Haag zit. Misschien zijn wij op de duur een eerste station voor de mensen en dat wij hun spullen dan eventueel doorspelen aan Beeld en Geluid omdat zij de betere faciliteiten hebben.”

Intussen verandert het beeld van een archief totaal. Als je mensen vraagt hoe een archief eruit ziet geven ze een beeld van een verzameling oude papieren documenten. Is het daarom niet vreemd dat de archiefwereld nog weinig bezig is met de digitale toekomst? Jullie zijn kennelijk aan het pionieren.

Alphenaar: “Ik denk dat het veelal ligt aan de mensen die in het archief werken en die een bepaalde interesse

hebben. Of het nu om audio gaat, om strips of games, het zijn allemaal van die rafelranddingetjes. Er moet maar net binnen het archief iemand zijn die er iets mee heeft en daar iets mee gaat doen. Dan gaat het vanzelf rollen. Iemand die iets heeft met strips en die weet dat er in de regio mensen zijn die daarmee bezig zijn. Of die in de jaren '80 in de hackersscene heeft gezeten. Bij andere archieven zitten weer mensen met andere interesses, die wij dan weer niet hebben.”

Hoe groot is die scene hier geweest in de jaren '80 en '90? Heb je daar intussen een beeld van gekregen?

Alphenaar: “We zitten hier niet in de Randstad. Het meeste gebeurde toch in Amsterdam, Rotterdam, Utrecht. Je had hier in Alkmaar natuurlijk wel de HTS. Daar zaten er veel die met computers bezig waren. Het rommelen met basic programma's, dat kon iedereen wel. Maar het grotere werk daarvoor moest je meer kennis van hebben, en die zat vaak bij de technische scholen.” Maar hoe groot het was, nee, daar is nog geen goed beeld van. Alphenaar: “Ik heb vaak genoeg geprobeerd naar buiten te treden met: ‘Hier zijn we mee bezig, dit vinden wij belangrijk, kom op met jullie spullen.’ In 2019 hadden we een retrospellendag in het archief. Die trok veel mensen, maar de spullen waarop we gehoopt hadden, leverde het niet op.”

“De slaapkamerprogrammeurs die in hun eentje programma's zaten te maken, die moeten er volop zijn geweest. Mijn vader was een van hen. Die lijken we niet te kunnen bereiken of die denken: ik heb een bowlingspelletje geprogrammeerd, wie interesseert zich daar nu voor. Ja, misschien wij wel! Want dat zegt iets over een bepaalde periode. Computerspelclubs, die waren er legio in de jaren '80 en '90. Daarin vond ook een heel aparte uitwisseling van kennis plaats. Die moeten ook archieven hebben gehad, die gaven tijdschriftjes uit. Dat komt nog niet echt boven water en dat is wel jammer.” Vooralsnog lijkt een andere benadering succesvoller. “Als je eenmaal binnen bent in dat wereldje van gamers en hackers binnen ons werkgebied, dan kom je vanzelf ook wel bij de juiste mensen terecht.”

Leden van de 1001 Crew. Joost Honig is de eerste van rechts. Foto's collectie Regionaal Archief Alkmaar.

Handwritten notes in purple ink on a pink background, partially visible on the right edge of the page.

Intussen blijven website en sociale media ook in dit opzicht voor het RAA een belangrijk communicatiemiddel, vooral om schenkingen te delen met het publiek. Alphenaar: "Ons doel is om wat wij verzamelen direct terug te geven aan het publiek. Het archief wordt tenslotte gefinancierd uit belastinggeld. M2H heeft van wat oudere games gezegd dat ze mogen worden vrijgegeven. Er staan games op de website. Of de mensen het spelend krijgen is vers twee. We proberen het zo gemakkelijk mogelijk te maken. Hier is het bestand, hier is een emulator (een emulator is een programma dat een besturingssysteem nabootst in een andere omgeving, rk), en nu moet je dit doen. Je moet wel een beetje kennis van zaken hebben. De games worden daadwerkelijk gedownload, niet massaal, maar het gebeurt wel."

*Een brief die Joost Honig
(1001 Crew) ontving van een
hacker uit Noorwegen.*

Het Regionaal Archief Alkmaar is twee nieuwe bijzondere collecties rijker: het bedrijfsarchief van game-ontwikkelaar M2H van Mike en Matt Hergaarden en het archief van Joost Honig, hacker en game-ontwikkelaar in de jaren '80. Beide archieven zijn extra interessant omdat ze ook nog eens echte games bevatten. Op termijn zullen de volledige inventarissen van deze archieven online beschikbaar worden.

De broers Hergaarden zijn bekend geworden met vooral hun Eerste Wereldoorlog-spel Verdun, waarmee ze winnaar werden van twee Dutch Game Awards in 2015. Het spel werd opgenomen in de Nederlandse Games Canon. De meeste spellen van M2H zijn alleen in digitale

Met het Eerste Wereldoorlog-spel Verdun, werden ze winnaar van de twee Dutch Game Awards in 2015

vorm uitgekomen, maar het spel Marooners is in 2018 in Duitsland in fysieke vorm uitgebracht op cd voor pc en PlayStation. Ook deze versies zijn nu onderdeel van de collectie van het RAA.

Het archiefmateriaal van M2H dat naar het RAA is overgeheveld omvat verder onder meer digitale foto's van de

MH2 leden v.l.n.r. Jos Hoebe (BlackMill Games), Matt en Mike Hergaarden tijdens de presentatie van het computerspel Verdun op de Gamescon van 2013.

...also getting free Game Posters, so i'm
ending give some for
...the way, Fred Gray Super Samples is
...finished, so we will have (as we always)
social greetings to?
1001 CREW
...of the Best guys in the
...ok, i hope you have
...and me some great
...get Bonship on tuesday/wednesday
...and i will send...

oprichting van M2H en van game-evenementen, diverse persmappen, foto's, artikelen, video's, documenten en een radio-interview.

Een uniek archief is dat van Joost Honig uit Sint Pancras. In de jaren '80 was hij in de wereld van de Commodore 64 homecomputer beter bekend onder zijn hackernaam 'Honey'. Als oprichter van de hackergroep 1001 Crew werkte hij samen met anderen van over de hele wereld aan het 'hacken' van spellen voor de Commodore 64. De kopieerbeveiliging van spelletjes werd dan gekraakt en het spel voorzien van de 1001-Crewnaam. Een soort digitale graffiti dus.

De kopieerbeveiliging van spelletjes werd dan gekraakt en het spel voorzien van de 1001-Crewnaam

In 1986 kreeg de 1001 Crew wereldwijde faam nadat ze in staat waren gebleken om als eerste de bekende blauwe rand rondom het Commodore 64-computerscherm te gebruiken. Dat was daarvoor softwaretechnisch nooit mogelijk gebleken.

Het archief van Honig bestaat onder meer uit bijna 200 brieven die hij kreeg van hackers van over de hele wereld die met hem wilden samenwerken of spelletjes ruilen. Deze brieven geven een mooi inkijkje in de hackercultuur van de jaren '80.

Naast de brieven bevat het archief ook het door Honig gemaakte Commodore 64-spel Rollerboard. Dit is gratis te downloaden van de website van het RAA. Het archief dat aan het RAA is geschonken omvat verder onder meer diskette- en cassetteversies van Rollerboard, Commodore 64-diskette- en cassettebestanden en digitale foto's en scans van artikelen.

Mark Alphenaar (links) en Twan Mars van het Regionaal Archief Alkmaar.

Verschillende versies van het Commodore 64-spel van Joost Honig, Rollerboard. Nu onderdeel van de gamecollectie van het Regionaal Archief en gratis te downloaden van de website van het archief.

Een screenshot van het spel Rollerboard van Joost Honig.

HET NASSAUKWARTIER

OPENLUCHTMUSEUM VAN BOUWSTIJLEN

Bob van der Schaaf

Tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-71 was gebleken dat het geen zin meer had om steden te versterken met vestingwerken. In Nederland kwam als antwoord daarop de Vestingwet van 1874 tot stand. Waren voordien stenen gebouwen binnen een afstand van 700 meter van de kanonnen op de wallen verboden, nu kon er worden gebouwd. Het Emmakwartier was de eerste stadswijk buiten de Alkmaarse wallen, daarna kwam het Nassaukwartier. Dit artikel beschrijft de totstandkoming van deze wijk.

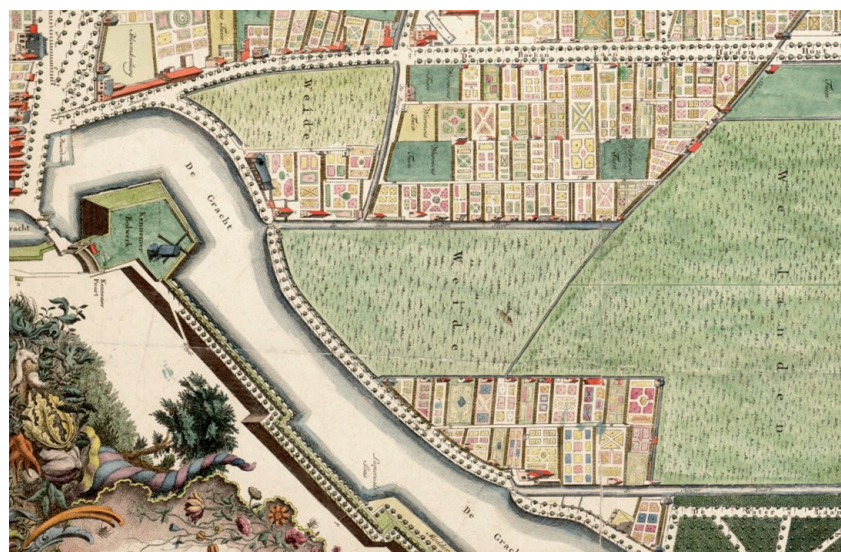

OORSPRONG EN FUNCTIE VAN HET GEBIED TOT 1900

Het gebied dat later Nassaukwartier zou heten ligt op een strandwal die millennia geleden werd gevormd uit zeezand. Het zand is door de eeuwen heen redelijk stabiel geworden en de Grote Kerk bewijst dat er zonder heiwerk een groot en zwaar bouwwerk al een half millennium op kan staan.

Op eind 16de-eeuwse prenten zijn twee activiteiten te zien in het gebied dat wordt ingesloten door de Hoevervaart, de Kennemersingel en de Westerweg (toen Vriesche Wech), het toekomstige Nassaukwartier. Op de uitgestrekte korenvelden ter weerszijden van de Westerweg blijkt een deel geogost te zijn. Verder zien we een persoon met een kruiwagen zand in vletten laden. Die zandtransportvletten liggen aangemeerd in wat tot einde 19de eeuw de Oude Zandersloot heette.

Halverwege de 17de eeuw liep van de Singel naar de Westerweg de huidige Lindenlaan: de zuidelijke grens van

1. Het gebied van het toekomstige Nassaukwartier ten tijde van het Alkmaars beleg 1573.
2. Het Nassaukwartier in de 18de eeuw: moes- en siertuinen, gescheiden door weilanden.

het Nassaukwartier. Langs een deel van die Lindenlaan en de Coornlaan staan in de 18de eeuw huizen te midden van een uitgestrekt stelsel van moes- en siertuinen, gescheiden door weilanden. In de 19de eeuw werden de siertuinen verkocht en gebruikt als tuinbouwgrond door warmoezers. Ook zien we langs beide zijden van de Lindenlaan steeds meer woningen en werkplaatsen verrijzen. De weilanden, kadastraal aangeduid met E116 & E117, bleven intact.

DOEL EN PLAN VOOR DE ONTWIKKELING

Abraham Gerrit den Boesterd ontwierp het eerste plan voor het Nassaukwartier. Hij was geboren op 16 juni 1845 te Opijnen, nabij Tiel, en overleed op 10 februari 1919 aan het Nassauplein te Alkmaar. Zijn arbeidzame leven verdeelde hij zelf in drie periodes: aannemer 1875-1895, bouwkundige 1895-1903 en architect vanaf 1903. In de periode 1898-1905 ontwierp en realiseerde hij de tramlijnen van Alkmaar naar Egmond en Bergen. Daarna ontwikkelde hij het Nassaukwartierplan, waarvoor hij ook woningen ontwierp. Van 1911 tot 1917 was hij lid van de Alkmaarse gemeenteraad voor de Anti-Revolutionaire Partij.

Op 13 maart 1906 kocht Den Boesterd de weilanden E116 en E117 voor f50.000,- en al op 3 april diende hij een plan in voor de bebouwing en infrastructuur op deze percelen. Het college van B&W vroeg de stadsarchitect G. Looman en de gemeentelijke adviseur, L.A. Springer, om commentaar. Looman vond de schoonheid van het plan beneden de maat. De ordening van gebouwen vond hij niet 'aardig', het geheel leverde niet een 'flink' silhouet en het eindresultaat was te 'stijf'. Hij adviseerde een gedetailleerdere uitwerking nadat eerst het college aanvullende eisen had gesteld. Springer concretiseerde zijn oordeel in een stratenplan met straten die vanuit bestaande straten naar een driehoekig plein liepen. Hij verbeterde daarmee ook de aansluiting van de wijk op de omgeving. Hierop verklaarde de gemeente bereid te zijn de straten, pleinen, bruggen op de genoemde percelen in eigendom en onderhoud te nemen en stelde verder als voorwaarde dat de huurwaarde van Kennemersingel, Nassauplein en Nassaulaan boven f400,- per jaar moest liggen en die van de overige straten boven de f250,-. Ter vergelijking: de huishuur aan de Lindenlaan bedroeg rond de f130,-. Hierna maakte Den Boesterd zijn eindontwerp dat in 1907 werd goedgekeurd.

In de tussentijd had hij op 8 januari 1907 met Mr. Willem Cornelis Bosman, advocaat en procureur, de NV Alkmaarsche Exploitatiemaatschappij opgericht met het doel het

verkopen en exploiteren van vastgoed. Het geplaatste kapitaal (in 100 aandelen) bedroeg f100.000,-. Den Boesterd bracht zijn beide percelen in vanuit zijn eigen al bestaande CV Alkmaarsche Grondexploitatiemaatschappij.

INFRASTRUCTUUR EN WONINGBOUW

Infrastructuur

In het uiteindelijke plan voor de bebouwing liep van het oostpunt van het plein een aanzet tot een mogelijke verbinding met de Lindenlaan die voorlopig ophield bij de bocht in de Oude Zandersloot.

In januari 1908 besprak de gemeenteraad de namen voor de straten. Nassaulaan vond men 'gepast voor den breedsten en veelbelovende weg'. Het Nassauplein zag men als een goede naam voor de 'ruimte waar de Nassaulaan zich in tweeën splitst en weder verbindt'. De raad lieerde de Egmonderstraat aan de gelijknamige vaart en de Lamoraalstraat aan de bedijker van het Egmondermeer. De Van der Meijstraat werd genoemd naar de stadstimmerman M.Pz. van der Meij, die tijdens het beleg brieven de stad uit smokkelde en de Cabeljastraat werd vernoemd naar de commandant tijdens datzelfde beleg.

Woningbouw

Na de aankoop van een perceel vroeg de eigenaar meestal snel een bouwvergunning aan. Het aantal verleende bouwvergunningen per kalenderjaar vertoont een piek, ca. 25 verkopen per jaar, net voor de Eerste Wereldoorlog. Tijdens die oorlog lag de perceelverkoop geheel stil. Het waren niet alleen onzekere, maar ook dure tijden in de

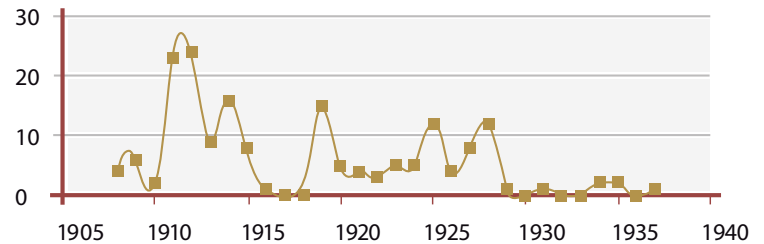
Nassauplein 13, hoek Lamoraalstraat. Architect Jan Wils. Een voorbeeld van kubistisch expressionisme.

*Nassauplein 7, een voorbeeld van Jugendstil.
Architecten W.C. Geysen & H. van Buuren.*

*Ten minste
15 architecten
betrokken bij
ontwerpen voor
Nassaukwartier*

4. Verleende bouwvergunningen per jaar.

bouw. Van 1914 tot 1920 verdrievoudigden de nieuwbouwprijzen om in 1923 weer te zakken naar 1,5 keer de prijs van 1914. In 1936 werd het op een na laatste perceel verkocht. De NV Alkmaarsche Exploitatiemaatschappij werd in 1937 opgeheven. De grondprijzen stegen in de periode van 1907 tot 1937 van ca. f5,- tot f17,- per m². Aangezien de aankoopsprijs iets meer was dan f1,- kon de maatschappij dus dividend uitkeren. De percelen aan de Westergweg werden het eerst bebouwd. Nassauplein en Nassaulaan deden het langst over het bereiken van volledige bezetting. De vereiste hogere huurwaarde verhoogde de bouwkosten navenant met als gevolg tragere vraag.

Het merendeel van de kopers bestond uit beleggers, zowel particulieren als bedrijven, die de huizen verhuurd. De overigen lieten er hun eigen woning bouwen. Onderverhuur kwam overigens veel voor, vooral tijdens de woningnood na de Tweede Wereldoorlog.

ARCHITECTUUR

Woonhuizen

Er zijn ten minste vijftien architecten betrokken geweest bij het ontwerpen voor het Nassaukwartier. Sommigen waren slechts betrokken bij één opdracht, maar kampioen was J.W. Kockx uit Egmond aan Zee die maar liefst 23 woningen ontwierp. De wijk telt een breed scala aan bouwstijlen, zoals Amsterdamse School, Chaletstijl, Expressionisme, Haagse School, Jugendstil, Neogotiek, Neorenaissance en Rationalisme. Bovendien treft men in één gevel soms verschillende bouwstijlen aan.

Kerken

De Sint-Jozefkerk werd in neogotische stijl ontworpen door A.A.J. Margry en J.M. Snickers. De driebeukige basilicale kruiskerk kwam gereed in 1910 en werd datzelfde jaar geconsacreerd. Het kerkgebouw van het

◀ *Nassauplein 4 in de stijl van de Amsterdamse School door architect J. van Reyndam.*

Apostolisch Genootschap aan de Nassaulaan werd in 1953 in de stijl van de Delftse School ontworpen door P.H. Tauber uit Oudkarspel en uitgevoerd in baksteen met Franse kalksteen kozijnen. Door de drukte bij bouwbedrijf Haan en Reek als gevolg van de woningnood en tevens om de kosten te verlagen, hielpen veel vrijwilligers van het genootschap bij de realisatie van de kerk, die in 1954 in gebruik werd genomen.

Fontein en Rosarium

Ter gelegenheid van het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina zamelde een comité geld in voor een herinrichting van het Nassaplein met de plaatsing van een fontein geflankeerd door een rozenperk. In 1942 werd de fontein door de bezetter afgebroken, omdat die herinnerde aan Wilhelmina.

WAT NIET TOT STAND KWAM

Schouwburg en concertgebouw

De populaire Alkmaarse schouwburg Diligentia, gelegen aan de Korte Nieuwesloot, brandde in 1912 af. Herbouw op die plaats was niet aan de orde gezien de beperkte ruimte. Vier jaar later bood het bestuur van de Vereniging Alcmaria (Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer) plannen aan voor de bouw van een schouwburg en concertgebouw op het terrein grenzend aan de Stationsweg en de Stuartstraat. Architect Willem Stok had met H.J. Nederhorst jr. op een gelijksoortige locatie nabij het station van Gouda een schouwburg ontworpen en gerealiseerd voor f50.000,-. In Alkmaar vond men de open locatie aan het Nassaplein geschikter. In de Lamoraalstraat konden de rijtuigen worden geparkeerd om hun passagiers te laten uitstappen. Van de hoofdingang aan het plein en van de contouren van de toneeltoren rest ons nog een impressie van de architect. De prijs was inmiddels door de gierende prijsstijgingen in 1916 verveelvoudigd naar f200.000,-, zo berekende Stok. Dat bleek onhaalbaar.

Geen doorbraak naar Lindenlaan en geen verbreding van Coornlaan

Het schetsontwerp van Springer voorzag in een verbindingsstraat van het oostpunt van het Nassaplein met de Lindenlaan. In eerste aanleg werd de verbindingsstraat alleen gerealiseerd tussen de Nassapleinpunt en de Oude Zandersloot. De NV wilde na 15 jaar de doodlopende straat ontmantelen en de grond als bouwperceel verkopen. Dat stond de Raad niet toe. Er kwam een notariële vastlegging met een stukje grond dat de NV niet overdroeg.

Het Rosarium: een fontein ter gelegenheid van het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina geflankeerd door rozenperken.

In het plan voor het Nassaukwartier was geen plaats ingeruimd voor bedrijven

Voorzijde van de schouwburg ontworpen langs het Nassaplein en de Lamoraalstraat.

Geen volwaardige bruggen over de singel

Het leek sommige Nassaukwartierbewoners en bedrijven in de binnenstad aantrekkelijk om niet alleen te voet of per rijwiel, maar ook per rijtuig of auto, direct naar de stad te rijden. De belangrijkste reden om geen bruggen aan te leggen was dat zowel tegenover de Coornlaan alsook de Nassaulaan afbraak van vele huizen nodig zou zijn. Die kosten wogen niet op tegen het beperkte voordeel.

BEWONERS

De eigenaren en hoofdhuurders van de woningen behoorden grotendeels tot de gegoede burgerij. Daarnaast woonden en werkten er ook betrekkelijk veel minder vermogenden, zoals het dienstpersoneel dat er vaak een kamer bewoonde. Naarmate de buurt vergrijsde kwamen er steeds meer onderhuurders en vooral door de woningnood na 1945 nam dat aantal toe. De verwachting dat het een buurt voor de welgestelden zou worden kwam dus maar ten dele uit.

Voor een inschatting van de aard van de werkzaamheden van bewoners zijn de gegevens van adresboeken gebruikt. Hierbij zijn de honderd bewoners van de Piusstichting buiten beschouwing gelaten. We onderscheiden vijf hoofdgroepen:

- 27% werkzaam in een onderneming, van stuurman op de grote vaart tot kantoorclerk.
- 27% gepensioneerd of bewoners met andere bronnen van inkomsten.
- 20% ambtenaren bij gemeente, provincies, onderwijs, rechterlijke macht en leger.
- 19% ondernemers, van bankiers, garagehouders en kooplieden tot artsen en toonkunstenaars.
- 7% werkzaam bij particulieren en in de medische zorg: dienstbodes, huishoudsters en verpleegsters.

ZAKENLEVEN

In het plan voor het Nassaukwartier was geen plaats ingeruimd voor bedrijven. Het is daarom opmerkelijk dat een van de eerste gebouwen enkele etalages had: de garage op de hoek Cabeljaustraat-Nassauplein. De garage-eigenaar Oucoop richtte ook de Eerste Nederlandsche Luchtredrij op die rondvluchtjes maakte boven Alkmaar. Deze kostten f40,-, inclusief de retourtaxi Alkmaar - vliegveld Egmond-Binnen.

Voor een aantal opdrachtgevers was de woning zo ontworpen dat een praktijk aan huis mogelijk was. Het

ging om tandartsen, huisdokters, medisch specialisten en dierenartsen. Daarnaast waren er accountants, advocaten & procureurs, architecten en uitgevers die kantoor hielden aan huis. Ook menige onderwijzer(es), leraar, predikant en koopman werkte aan huis. Verder hielden veel stichtingen en verenigingen – dat varieerde van autoclub tot crematievereniging – kantoor in woningen. Tot slot waren er nog de musici die oefenden en lesgaven in hun woningen.

KWAMEN DE VERWACHTINGEN VAN 1907 UIT?

In dertig jaar werd 99% van de bouwgrond verkocht. De Eerste Wereldoorlog en de economische crisis van 1929-1935 drukten het verkooptempo, maar toch maakte de NV Alkmaarsche Exploitatiemaatschappij winst: de grondprijs steeg van 5 keer tot 15 keer de aankoopprijs. We zagen al dat de verwachting dat de gegoede burgerij in het Nassaukwartier zou komen wonen slechts ten dele uitkwam. Wellicht buiten verwachting was dat door de langzame voortschrijding van de bouw er een openluchtmuseum is ontstaan aan bouwstijlen uit de eerste helft van de 20ste eeuw waarin men nog steeds graag en lang woont.

BRONNEN

Regionaal Archief Alkmaar: diverse documenten.

Historische Vereniging Alkmaar: bijdragen van de documentatiegroep.

Archief Gouda: documenten, kaarten, technische tekeningen en foto's van de Schouwburg, geopend 13 november 1913.

Ronald Stenvert et al., Monumenten in Nederland. Noord-Holland, (Waanders Uitgevers, Zwolle 2006).

*Opendata.CBS.nl/Statline geraadpleegd 211022*08:26.*

RIJK & ONAFHANKELIJK. MARIA VAN NESSE (1588-1650)

Jasja de Groot

In de zeventiende eeuw woonde aan de Alkmaarse Langestraat een bijzondere vrouw: de ongehuwde, welgestelde en katholieke Maria van Nesse (1588-1650). Over haar leven zijn talloze details bekend, dankzij haar zogenoemde memorieboek – een soort kasboek – dat in 2019 is gevonden in een Belgisch familiearchief. Momenteel is in Stedelijk Museum Alkmaar een focustentoonstelling over deze uitzonderlijke vrouw te zien. Jasja de Groot, studente Kunstgeschiedenis en Filosofie aan de Universiteit Utrecht, hielp als stagiaire mee bij de voorbereiding van de expositie.

Cornelis Pronk, Gezicht op de Langestraat in Alkmaar, ca. 1720-1759, pen in grijs, penseel in diverse kleuren waterverf, Noord-Hollands Archief, Haarlem.

Bordje met peren, 17de eeuw, aardewerk, Archeologisch Centrum gemeente Alkmaar.

EEN UNIEKE VONDST

'Katten ende honden, leuwen ende beren kunnen die menschen beheren, maer en der en is op aerden geen soo starcken man die een quaet wijf beheren kan.' Uit dit gezegde spreekt een belangrijke eigenschap van de in Alkmaar geboren Maria van Nesse (1588-1650): haar zelfstandigheid. Het citaat is afkomstig uit het 'memorieboek' van deze vrouw: een soort kasboek, waarin zij al haar uitgaven bijhield en soms gebeurtenissen noteerde, 'tot memorij' – om te onthouden. Toen dit document in 2019 boven water kwam in een Belgisch familiearchief, leek het aanvankelijk niet opzienbarend: twee stapels dichtbeschreven vellen papier en enkele losse briefjes met aantekeningen, zonder zegels, illustraties of omslag. Al snel werd echter duidelijk dat het geschrift een schat aan informatie bevat over zeventiende-eeuws Alkmaar, en wel vanuit het unieke perspectief van een eigengereide vrouw. Maria's persoonlijke notities – die de periode 1623-1646 beslaan – geven een ongekend gedetailleerd beeld van haar dagelijks leven, van haar netwerk en van de handel en nijverheid in zeventiende-eeuws Alkmaar.

In de afgelopen jaren is het gehele manuscript – ruim tweehonderd bladzijden – gescand en getranscribeerd door de 'transcriptiewerkgroep' van Regionaal Archief Alkmaar. Kunsthistorica Judith Noorman en historicus Robbert Jan van der Maal bestudeerden en analyseerden de tekst en schreven een boek over Maria en haar

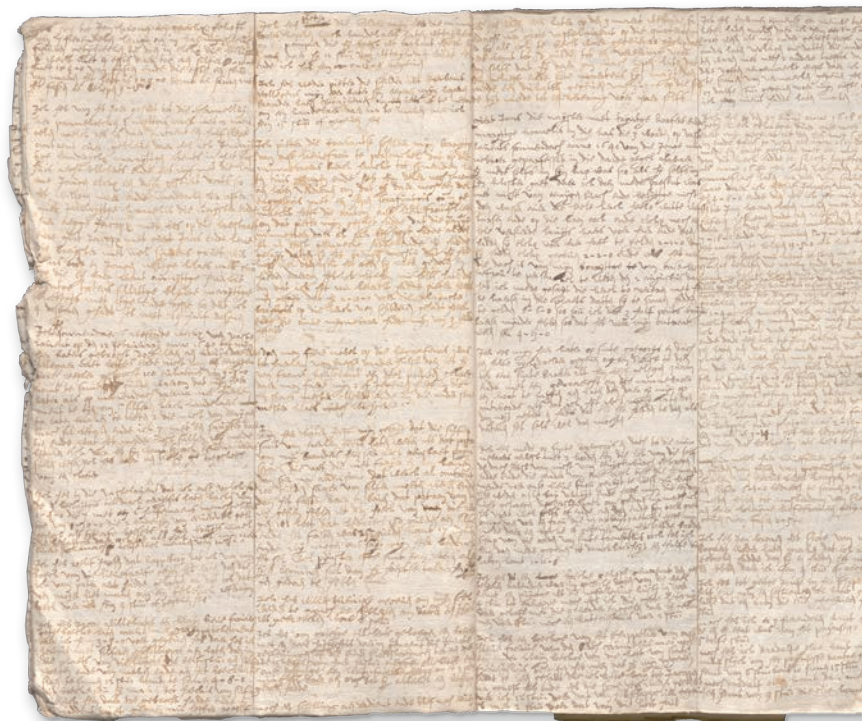
leefwereld: Het unieke memorieboek van Maria van Nesse (1588-1650). Nieuwe perspectieven op huishoudelijke consumptie. Stedelijk Museum Alkmaar greep de kans aan om een focustentoonstelling te wijden aan deze bijzondere Alkmaarse vrouw. Als stagiaire bij het museum werkte ik onder conservator Christi Klinkert mee aan de voorbereidingen.

WIE WAS MARIA?

Maria van Nesse werd geboren in de Koorstraat te Alkmaar. Ze groeide op in een kinderrijk gezin. Bij de dood van hun ouders in 1611 en 1612 erfden de kinderen Van Nesse huizen, land en goederen. Daaronder was een pand aan de Langestraat, naast het stadhuis (huidig nummer 89). Hier woonde Maria vanaf 1621 tot haar dood in 1650. Als ongehuwde en welgestelde vrouw kon Maria zonder bemoeienis van een echtgenoot of voogd haar huishouden bestieren. Geldzaken noteerde ze nauwgezet in haar memorieboek. Via haar uitgavenpatroon en aantekeningen leren we Maria persoonlijk kennen. In de eerste plaats als een zuinige dame, die goed op de centen let, maar soms grote bedragen neerlegde voor zaken die zij belangrijk vond. In het huishouden was ze daadkrachtig: hoewel ze altijd dienstmeisjes in huis had, stak ze ook zelf vaak de handen uit de mouwen. Maria kon hard zijn in onderhandelingen met haar leveranciers, maar ze gaf gul aan minderbedeelden. Het meest ging haar hart uit naar haar familie en naar de katholieke kerk.

MARIA TENTOONGESTELD

Van Maria's persoonlijke bezittingen is voor zover bekend niets bewaard gebleven. We hebben er daarom voor gekozen haar wereld in onze tentoonstelling te reconstrueren met contemporaine voorwerpen, en wel aan de hand van vier thema's. Het eerste, Maria in Alkmaar, stelt de bezoeker aan Maria voor en geeft een beeld van haar woonomgeving. Hier tonen we een waterverftekening van Cornelis Pronk (1691-1759) voorstellende de Langestraat, waarop haar huis uiterst links staat weergegeven. De overige drie thema's betreffen de 'categorieën' waarvoor Maria uitgaven deed: haar huis, haar familie en

Memorieboek van Maria van Nesse, bijgehouden van 1623 tot en met 1646, pen in bruin, familiearchief De Clerque Wissocq de Sousberghe, Rijksarchief Mons.

de katholieke kerk. In Thuis tonen we enkele zeventiende-eeuwse huishoudelijke voorwerpen die in Maria's omgeving gevonden zijn. Een daarvan is een met peren gedecoreerd bordje, dat er precies zo uit ziet als het exemplaar dat Maria in haar memorieboek beschrijft. Het volgende thema, Onder 'vrinden', betreft Maria's hechte kring familieleden. Ze had een goede band met haar jongere zus en zwager en hun twee dochters. Voor deze nichtjes was Maria een echte suikertante: met Sinterklaas gaf ze hen dure cadeaus. Het laatste thema, In de kerk, brengt Maria's geloof in beeld. Maria had veel contact met pastoor Johannes de Kater en steunde diens katholieke schuilkerk ruimhartig. Zo bekostigde ze een nieuwe reliekkast en een zilveren monstrans voor het reliek van het Alkmaars Bloedwonder uit 1429. Deze voorwerpen worden nog altijd bewaard in de Sint-Laurentiuskerk en zijn nu tijdelijk in het museum te bewonderen.

Komt dat zien!

Met de focustentoonstelling Rijk & onafhankelijk. Maria van Nesse (1588-1650) (te zien tot 19 maart 2023) is Alkmaar een inspirerend verhaal rijker. Zie www.stedelijkmuseumalkmaar.nl voor meer informatie.

**STEDELIJK
MUSEUM
ALKMAAR**

HET GULDEN VLIES; ONTSPANNING IN EEN UITSPANNING

Jolanda Jansen

Het zal de vaste lezers van *Oud Alkmaar* niet zijn ontgaan, etablissement Het Gulden Vlies aan de Koorstraat heeft een nieuwe eigenaar. En met deze nieuwe eigenaar krijgt het café en restaurant ook een nieuw jasje en een nieuwe naam. De nieuwe naam is een knipoog naar de drie generaties die Het Gulden Vlies de afgelopen decennia hebben bestierd. De familie Mooij renoveerde het pand begin 1900 grondig. In media en volksmond wordt Het Gulden Vlies één van, of misschien wel de oudste horecagelegenheid van Alkmaar genoemd. Genoeg reden voor ons om het archief in te duiken op zoek naar meer informatie over dit toonaangevende pand.

ONTSPANNING EN INSPANNING

De oudste vermeldingen van de herberg zijn tussen 1500 en 1600 aan het papier toevertrouwd. Een herberg op deze plek is niet opvallend of verrassend. Waar we tegenwoordig de uitgang van de Singelgarage, de

Heilooër Brug en het Ritsevoort kennen, stond vroeger een grote stadspoort. Deze grote poort is in 1867 gesloopt, maar was daarvoor letterlijk de poort en toegang tot onze stad.

Van oudsher waren vlak bij de stadspoorten ook logementen en herbergen te vinden. Reizen kostte meer tijd, was minder comfortabel en vroeg vooral bij langere afstanden om een aantal tussenstops. Deze tussenstops waren voor de reizigers een welkome onderbreking om de benen te strekken en bij te komen van een rit in een koets over hobbelige zandwegen, door weer en wind. Maar, niet alleen voor de reizigers was een overnachting een moment om te ontspannen. Ook voor de paarden en in sommige gevallen werden er zelfs nieuwe paarden voor de wagen gezet, zodat de reis sneller hervat kon worden. Op de website van het Instituut voor de Neder-

Deze grote poort was letterlijk de poort en toegang tot onze stad

landse taal lees ik daarnaast wat een uitspanning betekent. Het is een plek waar de paarden letterlijk werden uitgespannen en de kans kregen om uit te rusten.¹

Het Regionaal Archief Alkmaar heeft meerdere, prachtige foto's van het pand door de jaren heen. De oudste dateert van begin 1900, vlak voor de grondige verbouwing die de familie Mooij doorvoert. Op afbeelding 3 is het pand te zien en staat het voor de deur vol met wagens waarvan de paarden zeer waarschijnlijk binnen staan. Op afbeelding 4 is het pand te zien in 1908, na de grote

verbouwing en zoals we het nu grotendeels weer kunnen bewonderen aan de Koorstraat. Een leuk detail op deze foto zijn de tramrails die door de straat lopen.

SCHOUWBURG 'T GULDEN VLIES

Het Gulden Vlies ondergaat in de jaren die volgen meerdere metamorfosen. Zo krijgt het allengs ook de functie van schouwburg. De paarden verdwijnen uit het straatbeeld en uit de verschillende krantenartikelen en aankondigingen die ik in diverse kranten tegenkom, blijkt dat er steeds meer optredens zijn in de Schouwburg. Op 27 mei 1924 vind ik een dankbetuiging van W. Mooij. Hij opent een nieuwe zaal en dit is blijkbaar met veel belangstelling gevolgd door de Alkmaarders. Zie afbeelding op de voorzijde van dit magazine.

In het archief bevindt zich een afbeelding uit die tijd, waaruit duidelijk blijkt dat de stal is verdwenen, er een stoep voor de deur is aangelegd. Hier en daar staat een fiets tegen de gevel en de trambaan loopt nog steeds door de straat.

FUNCTIE VOOR VERTIER, VERENIGING EN ZAKEN

De stadspoort staat er niet meer en de grenzen van de stad Alkmaar zijn kilometers verschoven, maar Het Gulden Vlies heeft lang een belangrijke functie gehad. Zo tref ik in het archief van de gemeente Alkmaar over de periode 1254 (1325) -1815 (1816) een notitie aan waarin staat dat op 10 februari in 1590, 'IJsbrant Allertsz. en Jan Claesz. Quitting, schepenen in Alcmaer, Frederick Reyersz., schout te Heyloe en Oesdom, en Sierick Jansz. en Jacob

◀ 1. Gezicht op de Kennemerpoort, tekening ca. 1800. Collectie Regionaal Archief Alkmaar - PR 1000743.

▼ 2. Kennemerpoort en Heilooërbrug. Foto uit 1865 door G.L. Mulder. Collectie Regionaal Archief Alkmaar - FO 1001394.

geschiktheid goede vooruitzichten. Persoonlijke aanmelding Achterdam 20.

GULDEN VLIES

ZONDAG 14 OCTOBER 8 UUR:

Eerste weder-optreden van

Henriëtte Davids

na haar gedwongen afwezigheid van vier jaren, met geheel nieuw repertoire, o.a. liedjes van haar broer LOUIS DAVIDS.

BERT VAN DONGEN, de bekende Radio-zanger
JUSTUS BONN, de Hollandsche Caruso,
PAUL SAMO, illusionist.

RUSCA en FRANCOIS, modern Danspaar.

WIM BOS, Acordeon-virtuoos.
Aan de vleugel LESLIE DAVIS.

Toegangsrijzen f 3.— en f 2.50 incl. rechten.
Kaartverkoop en plaatsbespreken vanaf Donderdag 11 October van 11—1 uur. Tel. Nr. 2451, na 12 uur.)

Gesette en Orkestvereniging

in Het Gulden Vlies zoals is te lezen in *De Vrije Alkmaarder* van 10 oktober 1945. Henriette, voor velen ook bekend onder de naam Heintje Davids, treedt op en een kaartje kost drie gulden. Volgens dezelfde krant was het publiek laaiend enthousiast. 'Zij ziet er niet meer voor-oorlogs uit en drijft daar herhaaldelijk de spot mee'. Haar humor is echter gelijk en goed gebleven¹.

We moeten nog heel even geduld hebben, maar binnenkort openen de deuren van Het Gulden Vlies weer. Dit keer onder een nieuwe naam: Mooij. Maar hopelijk weer snel als vertrouwde plek voor veel Alkmaarders voor een kop koffie, een borrel en een gezellige avond.

Claesz. Melcher, schepenen aldaar, verklaren dat Oloff Roemers, waert in de Vijff Hamers, en Pieter Jansz. Ficker, poorters te Alckmaer, verkocht hebben aan Dirck Egbertsz., waert in't Gulden Vlies, de croft land, beschreven in de akte van 11 mei 1589 (regist. nr. 490). Met 3 zegels.²

En iets dichterbij de huidige tijd, bijvoorbeeld op 16 december 1885, vind ik een artikel in de *Alkmaarsche Courant* waarin een notaris een openbare veiling aankondigt.³ Dergelijke aankondigingen zijn er veel te vinden in de archieven. Het Gulden Vlies was een openbare plek waar zaken werden gedaan, maar er was gelukkig ook genoeg ruimte voor vertier en vermaak. Allerlei verenigingen vergaderden in Het Gulden Vlies en er waren diverse optredens te bekijken. Zo vindt het 'Eerste weder-optreden van Henriëtte Davids, na haar gedwongen afwezigheid van vier jaren, met geheel nieuwe repertoire', plaats

- ◀ 4. *Het Gulden Vlies rond 1908. Collectie Regionaal Archief Alkmaar RAA GLAS 000897.*
- ▼ 3. *Prentkaart gemaakt rond 1900 links Het Gulden Vlies. Collectie Regionaal Archief Alkmaar RAA012001749.*

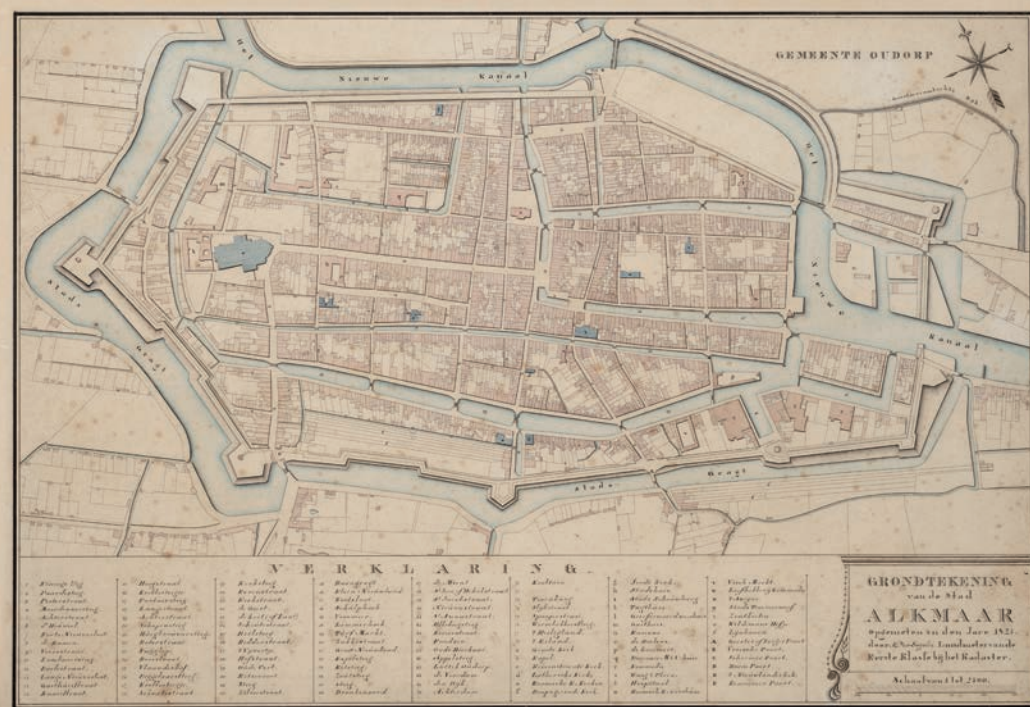
1. Insitituur voor de Nederlandse taal, <https://ivdnt.org/actueel/woorden-van-de-week/woordbaak/wat-is-een-uitspanning-en-waar-komt-het-woord-vandaan/> (geraadpleegd 13 oktober 2022).

2.0001 Inventaris van het archief van de gemeente (stadsarchief) Alkmaar, 1254 (1325) -1815 (1816), inventaris nummer 1692.
3. *Alkmaarse Courant*, 16 december 1885, pagina 4.

[a] Kaart Alkmaar, 1823, ►
Van Diggelen, PR 1005032

BRUGGEN VAN ALKMAAR

Lucas Zimmerman

Dit artikel is het derde en laatste deel in een reeks over de bruggengeschiedenis in en rond de binnenstad van Alkmaar. In dit stuk komt de ontwikkeling vanaf 1820 tot heden aan bod. Hierbij zijn de in die tijd gemaakte kaarten van de stad leidend geweest. In de eerste twee artikelen kwam de ontwikkeling van de waterwegen met bruggen aan de orde. Daarbij traden naast de stadsuitbreidingen geen grote structurele veranderingen op. Met de komst van het Noord-Hollands Kanaal veranderde dat. Eerst was het de aanleg van dit kanaal, daarna de groei van de stad buiten de veste met de veranderende vervoersbehoefte die zorgde voor de aanleg of het verdwijnen van bruggen.

DE ONTWIKKELING VAN ALKMAAR EN HAAR BRUGGEN VAN 1820 - 1980

Rond 1820 veranderde het een en ander voor de stad door de aanleg van het Nieuwe Kanaal (Noord-Hollands Kanaal). Dat is goed zichtbaar op de kaart uit 1823 [a] van Van Diggelen. De grote veranderingen vonden vooral plaats in het noordoostelijk deel van de stad met de afscheiding van het Schermereiland.

De brug over de Nieuwvaart verdween over de inmiddels tot het Nieuwe Kanaal vergraven waterweg langs Alkmaar. De *Vriesse poorts brugh* werd gedraaid, in oostelijke richting verplaatst om het verkeer beter te kunnen verwerken en werd vervolgens de *Frieschebrug* genoemd. De Waterpoort verdween en de brug tussen het Heiligland en het Luttik Oudorp werd verlegd en verlengd, een andere brug dus, de Vlotbrug. De brug van de Bierkade naar het (Veneetse) Eiland, de *Eilandsbrug*, is verdwenen evenals de *Hogebrug* in de vestingwal.

Op deze kaart is de vestingwal duidelijk weergegeven,

waarbij de uitwatering via de *Lamoraal-* en *Baansluis* niet zichtbaar is, maar wel aanwezig. De bruggen langs de buitenkant van de Stadsgracht, de huidige Singels, zijn nu ingetekend. Ook is in de vestingwal ten zuiden van *Schermerbrug*, in plaats van een sluis, de *Hondsboschebrug* te zien.

Alkmaar was geen vestingstad in het belang van de landsverdediging

Op de kaart van weer ruim 40 jaar later, uit 1865, zien we rond de stad op de Vestingwal met de bolwerken en op de aangebrachte grond langs de Wageweg, een park-aanleg en het huidige Victoriepark verschijnen. Dat kon omdat Alkmaar geen vestingstad was in het belang van de landsverdediging.¹ Tevens is een tweetal grachtjes gedempt en kwamen er bruggen en pontjes bij. Dat

laatste als gevolg van het graven van het Noord-Hollands Kanaal. Het laatste stukje Vijversloot is alleen nog als erfgrans te zien en de in 1863 gedempte Lange Nieuwesloot heette toen Oranjestraat. Het dempen van de Korte Nieuwesloot vier jaar later staat nog niet op de kaart uit 1865 [b] van uitgeverij Hermanus Coster en Zoon.

De kaart geeft een groter gebied weer dan de Alkmaarse binnenstad, zoals tot nu toe gebruikelijk was bij de stadskarten van Alkmaar. Daardoor kwamen ook bruglocaties in beeld die voor Alkmaar van belang waren en in de verschillende documenten werden genoemd, maar onvoldoende nauwkeurig om de juiste plek te

De bruggen waren rond de eeuwwisseling aangelegd voor de nieuwbouwwijken

vinden. In de noordwesthoek van de stad bij het Monniken (Munniken)bolwerk kwam de Texelsche Barrière met brug (*Texelsehek*) als uitvalsweg naar het noorden (Tessel) erbij met een lokaal tolkantoor. Tevens kwam er een pont over het kanaal ten noorden van de brug. Vanaf de Kanaalkade ter hoogte van de Doelenkluft was over het Afgesneden Kanaalvak een pont aangegeven. In het oosten van de stad werd tussen 't Eiland en 't Hondsbosch in het Jaagpad een Drijfbrug (*Hondsbosch-brug*) getekend.

[b] Kaart Alkmaar en omgeving, 1865, uitgeverij Hermanus Coster en Zoon, PR 1005049.

Met het toenemen van de bevolking, het bouwen buiten de vesting, de overgang van paard en wagen en de koets naar het gemotoriseerd vervoer, veranderde het verkeer. Het werd zwaarder en intensiever, met als gevolg dat de bestaande straten en bruggen te klein werden. De daarna volgende stedelijke veranderingen met betrekking tot bruggen hebben dan ook vooral daarmee te maken, zoals blijkt uit de volgende kaarten.

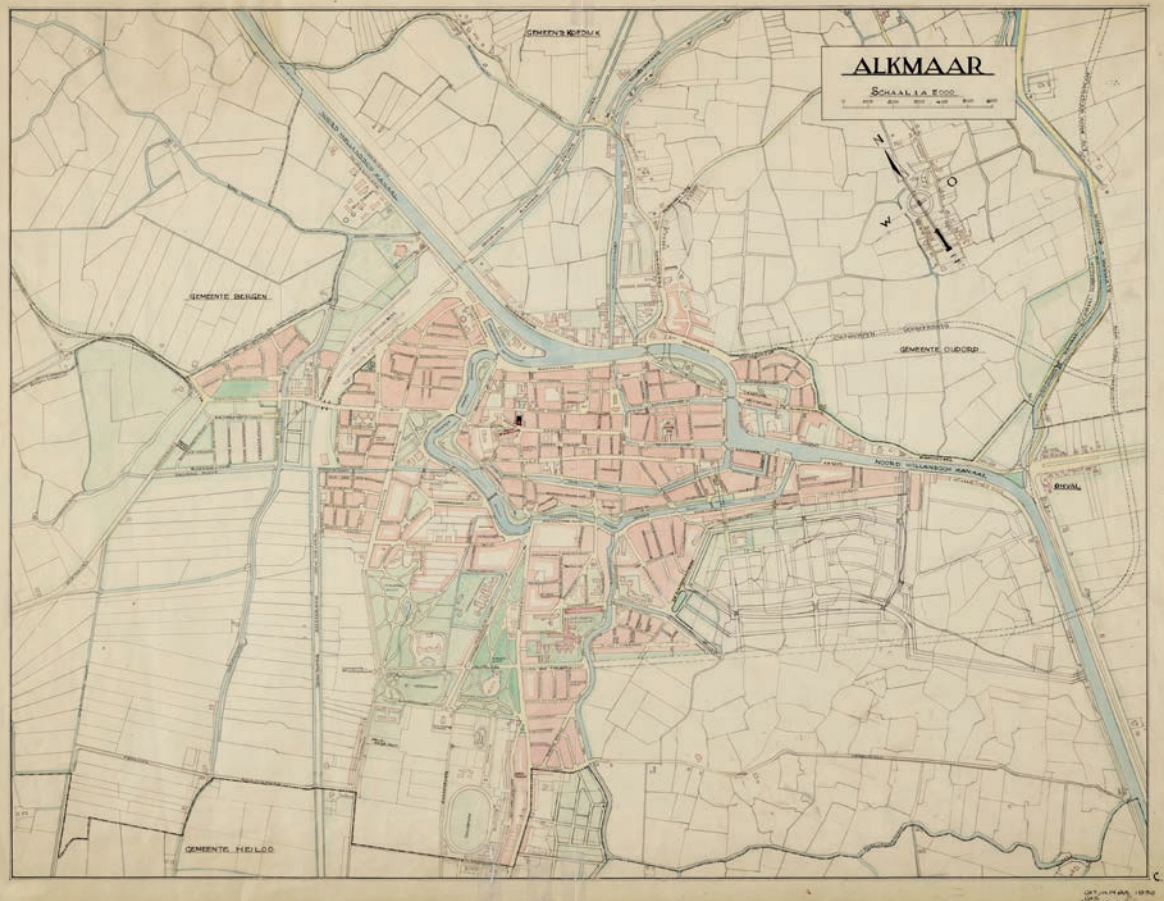
Over de Singelgracht kwamen op verschillende plekken nieuwe bruggen te liggen. Bij de Baansingel kwam de Vondelbrug in het verlengde van de Oosterburgstraat en de Werf- en Eenhoornbrug. De Keetkolk werd in 1880 gedempt, geen brug kwam erbij of verdween, maar de straat van de Oudegracht liep nu wel door. Een enkel pand uit de 18de eeuw van de oude gevelwand is nog overgebleven. Die ligt aan de voormalige kade aan deze havenkom, de huidige Westerkolkstraat. Bij de Nieuwlandersingel kwam de *Emmabrug* en bij de Kennemersingel werd de *Nassaubrug* aangelegd. De bruggen waren rond de eeuwwisseling aangelegd voor de nieuwbouwwijken. Als gracht verdwenen de Korte Nieuwesloot met het restant van de Lange Nieuwesloot (Gedempte Nieuwesloot) en de Laat met de Heul. Dit is te zien op de bruggenkaart uit 1926 [c] van de gemeente Alkmaar.

Deze kaart is gemaakt om brugnamen vast te leggen en de bruggen en sluizen van een naambord te voorzien. Enkele jaren daarvoor was er tussen onder andere de archivaris en de directeur van Gemeentewerken een dispuut over de juiste naam en de juiste schrijfwijze van

c. Kaart Alkmaar en omgeving, 1926, gemeente Alkmaar, PR 1006037.

d. Kaart Alkmaar, ►
en omgeving 1936,
gemeente Alkmaar,
PR 1006035.

sommige bruggen.² In de raadsvergadering van 27 januari 1927 zijn de brugnamen bekrachtigd.

Zo'n tien jaar later zijn vooral de plannen voor nieuwe wegen belangrijk omdat daarbij bruggen zijn betrokken. Dat is te zien op de gemeentelijke kaart uit 1936 [d].

e. Kaart Alkmaar 1906 situatie Oude en Nieuwe Hoornse Vaart, PR1003163.

De (oude) Hoornsche Vaart langs de Frieseweg was al gedeeltelijk gedempt. Parallel daaraan liep de Nieuwe Vaert later de Nieuwe Hoornse Vaart genoemd en nu Hoornse Vaart geheten. Het laatste stuk Hoornse Vaart tot het kanaal was in 1954 gedempt en is nu herkenbaar als de Kwakelkade. [e] De Kwakelbrug kwam daarmee te vervallen.

Het water werd omgelegd naar de plek van de brug over de Oude Hoornsche Vaart. Daarover kwam de nieuwe Noorderbrug in de Noorderkade te liggen. Verder zijn de plannen te zien voor de bruggen die in 1963 op de kaart staan.

Ruim 25 jaar later is op de gemeentelijke tekening uit 1963 [f] te zien dat de Schelphoekgracht met de twee bruggen is verdwenen. De Frieschebrug was nog verder naar het oosten opgeschoven om wederom meer verkeer te verwerken en heet nu Friesebroeg.

Om het autoverkeer verder te faciliteren kwamen er aan de oostkant van de Oudegracht en de Baansingel twee nieuwe bruggen bij. Dat zijn de Zoutkeetbrug en de Wolfsbrug, die in 1957 zijn aangelegd. Beiden kregen een functie bij de waterhuishouding van de stad. Aan

Wolfsbrug

westzijde van de brug kregen zij een constructie om schotbalken neer te laten. Deze schotbalken dienen om het water van de gracht en singel af te sluiten van het Noord-Hollands Kanaal. Dat was onderdeel van de plannen uit 1940 en 1952, met als doel te voorkomen dat de grachten bij calamiteiten zouden leeglopen in het Noord-Hollands Kanaal.³ Voor het laten zakken van de schotbalken is in het voetpad langs de leuning een afgedekte sleuf (2) aangebracht en in de zuidelijke en noordelijke wand onder het brugdek zit een sponning (1)

om de schotbalken te laten zakken. Even verderop staat een bak (3) om de schotbalken in op te slaan.

De *Vondelbrug* over de Singelgracht bij de Baansingel werd weer weggehaald. Ook de *Hondsboschebrug* over de oostzijde van het water langs het Heiligeland is verdwenen.

NOG MEER BRUGGEN 1980 - 2015

Lag bij de laatste nieuwe bruggen uit de jaren 1950 het accent vooral op het autoverkeer, de daarna nieuwaangelegde bruggen dienen vooral als verbindingen voor voetgangers en fietsers. Nog één brug kwam er voor de groei van het autoverkeer, dat is de *Tesselsebrug* die in 1986 over het Noord-Hollands Kanaal werd aangelegd voor het verkeer van en naar Overstad en de Huiswaarden.

Nieuwe bruggen dienen vooral als verbindingen voor voetgangers en fietsers

Om de parkeerplaatsen op het schiereiland voor de voetgangers bereikbaar te maken vanuit de binnenstad, werd in 1984 *Brug nr. 2* aangelegd. Die lag over het afgesneden Kanaalvak vanaf de Kanaalkade, bij de Paternosterstraat. Later werd deze ook voor de fietsers nuttig.

f. Kaart Alkmaar, 1963, ►
gemeente Alkmaar,
PR 1006036.

Over het kanaal kwamen nog twee bruggen:

- de *Ringersbrug* aangelegd in 1996 als voetgangersbrug tussen de binnenstad en het winkel- en woongebied van Overstad en
- de *Victoriebrug* aangelegd in 2015 als fiets- en voetgangersverbinding tussen het stationsgebied en Overstad, buiten de binnenstad.

Bij de herontwikkeling van de Schelphoek werd de Schelphoekgracht opnieuw aangelegd, gedeeltelijk op de parkeergarage.

Om de delen van de nieuwe woonwijk over de Schelphoekgracht te verbinden kwamen er in 2012 twee nieuwe bruggen, de *Schelphoekbrug* keerde terug op ongeveer de oude plek van voor 1954 in een nieuwe vorm en verderop over de gracht kwam de geheel nieuwe *Wolfpadbrug*. Beide zijn vaste bruggen.

1. KB 1814 bepaalt dat steden die de laatste 50 jaar tot vesting hadden gediend, werd verboden de wallen te slechten.

2. Zimmerman, Lucas A.L. (2010), 'Van kneppels, bokken en Zoutkeetbrug, naamgeving van bruggen in Alkmaar', in: *Oud Alkmaar* 3/2010, p. 63.

3. Zimmerman, Lucas A.L. (2021) *Alkmaar en het water, van vestingstad naar schotbalken in de Koude oorlog*, *Saillant* 4/2021 p. 6.

VERENIGINGSNIEUWS

HVA-WANDELINGEN

De bladeren vallen al van de bomen terwijl ik dit stukje schrijf, mijmerend over de mooie themawandelingen die wij in 2022 met elkaar hebben gelopen. Graag neem ik u mee in een kort overzicht.

Onder het toezicht van Truitje Bosboom-Toussaint verzamelden zich op 2 mei ca. 120 wandelaars en tien gidsen voor onze eerste themawandeling: de Tweede Wereldoorlog. Een bijzonder warm gebaar werd gemaakt door een vrouw die in mijn groep meeliep met een bos rode rozen. Op elk struikelsteentje langs de route legde zij een roos. Daar werden wij stil van.

De tweede wandeling voerde ons op 30 mei door het Emmakwartier. Onze gidsen Otto en Guus schreven deze wandeling uit en vertelden ons een aantal mooie verhalen die mij, maar ook vele wandelaars nieuw in de oren klonken.

Speciaal voor dorstige poorters maakten wij voor 27 juni de Alcmarsche Bierwandeling als derde in de rij. We startten bovenop de Lamoraalsluis in het Clarissenbol-

werk. De route liep langs voormalige locaties van zo'n dertig brouwerijen die hier rond 1630 hebben gestaan. Door allerlei lozingen was het grachtenwater ernstig vervuild en ziekmakend en daarom was bier een goede vervanging van het drinkwater. Met een heerlijke afsluiter eindigden we in, hoe kan het anders, het Biermuseum.

De Duurzaamheidswandeling op 11 september ging van start op het Doelenveld en leidde ons weer op een geheel andere manier door onze mooie binnenstad. Hergebruik van gebouwen en bouwmaterialen, volksgezondheid, onderwijs en zorg voor medemens en omgeving stonden hier centraal.

De laatste wandeling van dit jaar op 30 oktober stond in het teken van Communicatie van gisteren. Wij bezochten plekken waar interessante verhalen werden verteld over semafoor, telegraaf, duiven, stadsomroeper, postdiensten en het zandklokje.

Onze gidsenploeg heeft alweer interessante ideeën voor de themawandelingen in 2023. Houd ons Verenigingsnieuws daarom in de gaten.

Kees Verlaan (voorzitter commissie wandelingen)

VERENIGINGSNIEUWS

ALGEMENE LEDENVERGADERING OP 20 APRIL 2023

In deze vergadering behandelen we het financiële jaarverslag, het verslag van onze activiteiten en de begroting voor 2023. We zullen afscheid nemen van een bestuurslid, nieuwe bestuursleden voorstellen en de Oud-Alkmaarprijs uitreiken. De vergaderstukken zijn eind maart beschikbaar via de HVA-website. Een toelichting hierop verschijnt in het eerste nummer van *Oud Alkmaar* in 2023. In het tweede deel van de vergadering wordt een lezing verzorgd.

EINDEJAARSCADEAU 2022

Onze leden ontvangen elk jaar een cadeau om het oude jaar op een bijzondere manier af te sluiten. Dit jaar treft u bij dit nummer van *Oud Alkmaar* de derde in een serie van vier originele tekeningen van de hand van Rob de Vries. Op zijn tekeningen verbeeldt hij Alkmaar kijkend vanuit de stad naar buiten. Op de tekening van dit jaar zien we een blik op de Lamoraalsluis nabij de huidige Scheteldoekshaven. Het geeft de situatie weer in het midden van de 17de eeuw.

BESTUURLEDEN EN COM- MISSIELEDEN GEZOCHT

In het bestuur van onze vereniging is er ruimte voor nieuwe bestuursleden. We verdelen de verenigingsactiviteiten over de bestuursleden, die elkaar inspireren om onze vereniging levendig en vernieuwend te houden. We zoeken mensen die hun kennis en ervaring willen delen over de geschiedenis van Alkmaar, die de vaardigheden van een leraar hebben, die de lezingencyclus willen organiseren, die schrijven leuk vinden, die de ruimtelijke kwaliteit van onze historische stad willen helpen behouden. Voelt u zich aangesproken op een of meerdere van deze gebieden? Heeft u meer interesse in onze commissies of in bestuursondersteuning dan in een bestuursfunctie? Ook daar kunnen we over praten. Stuur een mail naar info@hvalkmaar.nl met daarin een toelichting op uw interesses en dan nemen we contact met u op.

DE COMMISSIE PREADVIES

De afgelopen maanden heeft de commissie Preadvies van de HVA zich gebogen over een groot aantal bouwplannen. Wij kunnen slechts een klein aantal van deze bouwplannen hieronder bespreken. Veel aanvragen gaan over het plaatsen van zonnepanelen. Uitgangspunt van het beleid is dat zonnepanelen op monumenten niet van de straat af zichtbaar mogen zijn. Kijken we echter naar **Mient 25** dan kunnen we vanaf de Gewelfde Stenenbrug de panelen op het bovendak zien liggen. En vanaf de Platte Stenenbrug zien we zelfs het gehele dakvak bedekt met zonnepanelen. De vergunning is al verleend. Is de gemeente even haar eigen beleidsregel vergeten? De al lang leegstaande panden **Kanaalkade 52 en Koningsweg 76** worden als een appartementencomplex gerenoveerd. In het middengebiet wordt een hof gerealiseerd met een doorgang voor bewoners tussen de Kanaalkade en de Koningsweg. Op het pand aan de Koningsweg, dat in de huidige situatie bestaat uit twee bouwlagen met een plat dak, wordt een schilddak aangebracht. In de gevel worden Franse balkons gerealiseerd, zowel op de verdie-

Koningsweg 76, anno 1912.

Koningsweg 76, huidige situatie.

ping als op de begane grond. Links in de gevel komt de entree voor de woningen en rechts de entree naar het hof. In de kap worden aan de voorzijde twee dakkapellen in de goot geplaatst. De gevels rondom

het hof worden voorzien van verticale houten delen. De vloer- randen worden geaccentueerd met stalen zetwerk. Het bouwplan aan de Kanaalkade krijgt door de verticale pilasters een nogal monumentale invulling met een symmetrische opbouw. De invulling van de gevel met verschillende gevelopeningen en blindnissen is echter asymmetrisch wat een onrustig beeld kan geven. De gemetselde blindnis boven de voordeur vonden wij storend. Wij adviseren de bestaande gevel aan de Kanaalkade (uit de jaren '70 nadat het oorspronkelijke pand door brand verloren was gegaan) te handhaven en voor de woonfunctie een nieuwe pui te ontwerpen.

Aan de Koningsweg is dezelfde architectuur van de gevel als aan de Kanaalkade toegepast, met verticale pilasters, blijkbaar om aan te tonen dat het één complex betreft. Wij adviseerden dit los te laten. Beide voorgevels hebben historisch geen relatie. Bovendien hebben wij bezwaar tegen de brede voorgevel die in een kleinschalige gevelwand minder passend is. De werkplaats van een

Koningsweg, ontwerp nieuwe situatie.

machinefabriek die daarachter stond moet als een tijdelijk gebouw worden gezien. Voor die tijd stonden daar twee woningen. (zie bijgaande foto; het betreft de trapgevel en het niet zichtbare pand ernaast). Het bestemmingsplan en beeldkwaliteitsplan geven aan dat de woningbreedte bij categorie-2-panden maximaal acht meter mag zijn. Wij adviseerden derhalve de oorspronkelijke indeling in percelen te herstellen. Aan de **Achterdam** worden de nummers **20 tot en met 26** verbouwd tot elf appartementen. Achterdam 20 is een gemeentelijk monument. De panden bestaan uit één tot twee bouwlagen en zijn voorzien van schild- en zadeldaken, met de noklijn haaks op de straat. De situatie aan de achterzijde wordt gewijzigd. Daarbij worden de bestaande plat afgedekte aanbouwen verwijderd en per pand nieuwe gevels worden opgetrokken. De uitbreiding die op deze manier ontstaat wordt afgedekt met een plat dak. De Welstandscommissie vraagt om meer inzicht te verschaffen in de monumentale waarden van het pand en het effect van de ingrepen daarop. Daarnaast is de Welstandscommissie van mening dat de dakkapellen in het plan een te grote impact hebben op het daklandschap van het beschermde stadsgezicht en het monument. Onze commissie Preadvies ziet in het voorstel een mooie herontwikkeling op deze locatie. Wij vragen ons wel af of een nieuwe dakkapel aan de voorzijde van het rechter zijdakvlak van nummer 20 nodig is, gelet op het gebruik

van een overloop. Is de stahoogte bij aankomst van de trap niet voldoende? Misschien kan daar een dakraam volstaan. Wellicht geeft dit plan aanleiding tot een volgende stap om het zuidelijk deel van de Achterdam tot woonstraat op te waarderen. Het plein aan de achterkant van de **Kapelkerk, aan de zijde van het Verdronkenoord** wordt misschien bebouwd. Het plan betreft het uitbreiden van de Kapelkerk vanwege het toenemende aantal kerkgangers en de behoefte aan extra ruimte bij de kerk voor vergaderingen en kinderopvang tijdens de diensten. Er is in overleg met de vakgroepen Ruimtelijke Vormgeving en Erfgoed onderzoek gedaan naar de mogelijkheden om het in

de bestaande volumes op te lossen, bijvoorbeeld in de (tevens rijksmonumentale) pastorie. De uitkomst daarvan is het plaatsen van een nieuw volume op het pleintje aan het Verdronkenoord. Dit pleintje is openbaar gebied, met twee ingangen naar de kerk, naar naastgelegen panden (fietsenstalling en café). De nieuwe aanbouw bestaat uit een volume van twee bouwlagen met plat dak, waarbij de wanden worden opgetrokken uit het nog overgebleven deel van de glas-in-loodramen uit de voormalige Don Boscokerk boven een gemetselde plint. De maat van dit glas in lood bepaalt mede het volume van de aanbouw die met een tussenlid tussen de steunberen van de noordoostgevel wordt aangebouwd. De beide hoeken van de aanbouw liggen terug ten opzichte van de voorgevel. De stegen die aan weerszijden van de aanbouw ontstaan leiden naar de kerk. Een replica van het oorspronkelijke hekwerk sluit de stegen af. De glas-in-loodramen en

de textuur van de kerk blijven in het zicht. Onze commissie Preadvies ziet het plaatsen van een ontmoetingsruimte op die plek als een verbetering. Een hoog gebouw belemmert het zicht op de gotische ramen. Wij pleiten er dan ook voor de uitbreiding alleen op de grond te realiseren. Dat de ramen van de oude Don Boscokerk gebruikt kunnen worden is alleen maar toe te juichen.

Het winkelpand aan de **Laat 128** van Primark, voorheen Domus, waar ooit de Dominicuskerk gestaan heeft, wordt gesloopt. Op de begane grond komen winkels, daarboven worden vier bouwlagen met appartementen gerealiseerd. De kleine toren blijft bestaan en wordt opgenomen in het nieuwe ontwerp van de nieuwbouw. Het gebouw heeft een binnenhof waar de woningen ontsloten zullen worden en waar de bewoners in een rustige, groene ambiance elkaar kunnen ontmoeten. Aan de Breedstraat zullen de entree met de daarbij behorende bergingen en fietsenstallingen voor de

woningen gesitueerd worden. Aan deze zijde zullen in de gevel vitrines vormgegeven worden met daarin het verhaal van de historie van de plek. De bedoeling is dat historische bouwelementen van de Dominicuskerk hierin een plek krijgen. De entree ligt precies op de as van de Pastoorsteeg. Het gebouw vindt aansluiting op de toren en verbijzondert zich in de omgeving door verticale penanten welke twee om twee het gebouw ritme geven. Deze penanten dragen tevens bij aan het accentueren van de ronding in de gevel aan de Laet. Het gebouw wordt beëindigd met een terugliggende kap met daarin opgenomen loggia's. Het transparante gebouw in baksteen wordt verder gedetailleerd met natuursteen en ornamenten. De hekwerken en de entree worden van staal gemaakt en vormen een directe verwijzing naar de gesloopte Dominicuskerk. De verwachting is dat het complex in 2024 in zijn geheel in gebruik is genomen.

Wij ondersteunen de keuze om de lichtopeningen in de oude toren te handhaven, waarmee het voormalig trappenhuis herkenbaar blijft. Veel waardering heeft de commissie Preadvies voor de detaillering van het fraaie metselwerk. Het ontwerp van de Franse balkonhekken alsmede de pui van de ingangspartij aan de Breedstraat is een mooie referentie aan de voormalige kerk. Zie bijgaande *artist impression* van het gebouw en de binnenplaats.

Jos Stroomer
(voorzitter commissie preadvies)

De vereniging werd in 1925 opgericht. Zij heeft tot doel het beschermen en voor het nageslacht bewaren van de historische schoonheid van Alkmaar en omgeving en het aanmoedigen van de studie van de plaatselijke geschiedenis. Dit doet zij o.a. door het geven van welstandsadviezen, het organiseren van stadswandelingen, excursies en lezingen en het uitgeven van *Oud Alkmaar*. Jaarlijks wordt de Oud Alkmaarprijs en tweejaarlijks de Puienprijs uitgereikt.

Postadres van de vereniging is
Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar.

Ook via internet is de
vereniging bereikbaar:
info@hvalkmaar.nl
of www.hvalkmaar.nl.

Het bestuur van de vereniging is
als volgt samengesteld:
Carol Korringa, voorzitter,
Henk de Kruik, secretaris,
Lucas Zimmerman,
penningmeester, Klaas te Bos,
Rob Marijn, Bertus Bakker,
Jos Stroomer en
Ellen van der Hoeven, leden.

Een lidmaatschap van de HVA
kost slechts € 25,- per jaar.
U ontvangt dan automatisch
driemaal per jaar ons periodiek
Oud Alkmaar. Ook lid worden?
Ga naar onze website hvalkmaar.nl

Vragen over lidmaatschap:
info@hvalkmaar.nl

AGENDA

LEZING 7 FEBRUARI 2023

Paul Buitenhuis verzorgt een lezing over de ondergang van de abdij van Egmond in 1573. Het onderwerp past in de herdenking van het Alkmaarse Beleg dat 450 jaar geleden plaatsvond. Sociëteit Varnebroek 31, 20.00 uur.

LEZING 7 MAART 2023

Onderwerp nog niet bekend.

ALGEMENE LEDENVERGADERING 20 APRIL 2023

Het tweede gedeelte van de vergadering is een lezing.

OPEN HUIS

Elke tweede zaterdag van de maand is er van 10.00 tot 13.00 uur Open Huis in het HVA-kantoor aan de Nassaulaan 43.

Zodra de onderwerpen en sprekers van de lezingen bekend zijn, zullen wij u dat via onze website en nieuwsbrief laten weten.

Is een uitgave van

